

Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies
1 (9) /2018
ISSN 2409-952X

Youth in Central and Eastern Europe
Sociological Studies

1 (9) /2018

ISSN 2409-952X

www.youthjournal.eu

WYDAWCA

***Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Ukraina;
Ukraińskie Towarzystwo Socjologiczne;
Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Polska;
Instytut Socjologii Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej
w Przemyślu, Polska***

ВИДАВЦІ

***Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна;
Соціологічна асоціація України;
Інститут соціології Жешувського університету, Республіка Польща;
Інститут соціології Вищої державної східноєвропейської школи у Перемишлі,
Республіка Польща***

82100 Україна

Львівська область

м. Дрогобич

вул. Лесі Українки, 46, кім.210

тел. (38 032 44) 3-81-44

КОНТАКТИ:

redakcja@youthjournal.eu

RADA NAUKOWA:

Ludmila Sokóriańska – dr hab., profesor (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina) – **przewodnicząca rady**
Nadija Skotna – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)
Ilya Kononov – dr hab., profesor (Uniwersytet w Ługańsku (Starobilsk), Ukraina)
Witalij Oniszczyk – dr hab., profesor (Uniwersytet w Odessie, Ukraina)
Wiktor Sawka – dr, docent (Politechnika Lwowska, Ukraina)
Walentina Chepak – dr hab., profesor (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Beata Halicka – dr hab., profesor (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Polska)
Jarosław Moklak - dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Marian Niezgoda – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Antoanela Petkowska – Ph.D, profesor (Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia)
Olena Strelnyk – dr, docent (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Teresa Soldra-Gwizdź – dr hab., profesor (Uniwersytet Opolski, Polska)
Barbara Wiśniewska-Paź – dr hab., profesor (Uniwersytet Wrocławski, Polska)
Marta Zahorska- Bugaj – dr hab., profesor (Uniwersytet Warszawski, Polska)
Maria Zielińska – dr hab., profesor (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)
Beata Szluz – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Aleksiej Skowikow – dr, docent (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Walerij Łukow – dr hab., profesor (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Andrzej Szumilow – dr., docent (Uniwersytet Czuwaski, Rosja)

НАУКОВА РАДА:

Людмила Сокурянська – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна) – **голова ради;**

Надія Скотна – доктор філософських наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна);

Ілля Кононов – доктор соціологічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Віталій Онищук – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова, Україна);

Віктор Савка – кандидат соціологічних наук, доцент (Національний університет «Львівська політехніка», Україна);

Барбара Вішнєвська-Паз – доктор габілітований, професор (Вроцлавський університет, Республіка Польща);

Валентина Чепак – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Беата Галицька – доктор габілітований, професор (Познаньський університет імені Адама Міцкевича);

Марія Зелінська – доктор габілітований, професор (Зеленогурський університет, Республіка Польща);

Марта Загорська -Бугай – доктор габілітований, професор (Варшавський університет, Республіка Польща);

Ярослав Мокляк – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Маріан Нєздога – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Антоанела Петковська – Ph.D, професор (Університет Св. Кирила і Мефодія, Македонія);

Олена Стрельник – кандидат соціологічних наук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Тереза Солдра-Гвіждж – доктор габілітований, професор (Опольський університет, Республіка Польща);

Беата Шлюз – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Олексій Сковіков – кандидат філософських наук, доцент (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Валерій Луков – доктор філософських наук, професор (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Андрій Шумілов – кандидат політичних наук, доцент (Чуваський державний педагогічний університет імені В.Я.Яковлева, Російська Федерація);

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Redaktor naczelny: Switłana Szczudło – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Zastępca redaktora naczelnego: Piotr Długosz – dr hab. (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska)

Redaktorzy tematyczni:

Jarosław Komarnicki – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Iryna Mirczuk – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Sławomir Solecki – dr (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Polska)

Radosław Marzęcki – dr (Uniwersytet Pedagogiczny, Polska)

Rafał Boguszewski – dr (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Polska)

Marcjanna Nózka – dr (Uniwersytet Jagielloński, Polska)

Dorota Szaban – dr (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)

Klara Kovacs – dr (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)

Sekretarze redakcji:

Bogdanna Gwozdecka – dr (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Mariusz Palak – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktor techniczny:

Juriy Dmytryszyn – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Redaktor statystyczny:

Rafał Boguszewski – dr (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Polska)

Redaktorzy językowi:

język polski: **Dominika Długosz-Izdebska** – doktorantka (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

język ukraiński: **Iryna Niewmierżicka** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język rosyjski: **Oleksandra Proć** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)
język angielski: **Wojciech Pyć** – doktorant (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: Світлана Щудло – доктор соціологічних наук, професор
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Заступник головного редактора: Пьотр Длугош – доктор габілітований
(Педагогічний університет, Республіка Польща)

Тематичні редактори:

Ярослав Комарницький – кандидат історичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Ірина Мірчук – кандидат філософських наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)
Славомір Солецький – доктор (Вища державна східноєвропейська школа у Перемишлі,
Республіка Польща)

Радослав Маженскі – доктор (Педагогічний університет, Республіка Польща)

Марціянна Нужка – доктор (Ягеллонський університет, Республіка Польща)

Дорота Шабан – доктор (Зеленогурський університет, Республіка Польща)

Клара Ковач – доктор (Дебреценський університет, Угорщина)

Секретарі редакції:

Маріуш Пеляк – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Богданна Гвоздецька – кандидат соціологічних наук (Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна)

Статистичний редактор:

Рафал Богушевські – доктор (Головна школа сільського господарства у Варшаві, Республіка Польща)

Юрій Дмитришин – кандидат юридичних наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Літературні редактори:

польська мова: **Домініка Длугош-Іздебська** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща);

українська мова: **Ірина Невмержицька** – редактор (Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна);

російська мова: **Олександра Проць** – кандидат юридичних наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

англійська мова: **Войцех Пиць** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща).

TABLE OF CONTENTS

**СВІТЛАНА ЩУДЛО
ОКСАНА ЗАБОЛОТНА
ТЕТЯНА МЕДИНА**

**МОВА НАВЧАННЯ УЧНІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У
ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ЧИ ЦІННІСНА
ФУНКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

(Svitlana Shchudlo, Oksana Zabolotna, Tetiana Medina. LANGUAGE OF INSTRUCTION OF NATIONAL MINORITIES IN CHERNIVTSI REGION: THE UKRAINIAN LANGUAGE INSTRUMENTAL OR AXIOLOGY FUNCTIONS)..... 6

АЛЛА НІКОЛАЄВСЬКА

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СЕКСУАЛЬНОГО
ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ**

(Alla Nikolaievska. ACTUAL PROBLEMS AND TENDENCIES OF TEENAGE SEXUAL LIFE).....29

ІННА ПАК

**АКАДЕМІЧНЕ ШАХРАЙСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ АКАДЕМІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА (ЗА
РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)**

(Inna Pak. ACADEMIC CHEATING AS AN ELEMENT OF THE UKRAINIAN STUDENTS' ACADEMIC CULTURE (ACCORDING TO RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH).....41

АЛЕКСАНДР ГОЛИКОВ

**НЕДОПУСТИМОЕ КАК ЗНАНИЕВАЯ СТРУКТУРА:
ЭМПИРИЧЕСКИЙ ЗОНДАЖ ВОСПРИЯТИЯ МОЛОДЁЖИ
ХАРЬКОВА (МЕЖПОКОЛЕНЧЕСКИЙ СРЕЗ)**

(Alexander Golikov. IMPERMISSIBLE AS A KNOWLEDGE STRUCTURE: EMPIRICAL SKETCH OF KHARKOV YOUTH' PERCEPTION (INTERGENERATIONAL ASPECT).....49

Щудло Світлана*
Заболотна Оксана*
Медіна Тетяна*

МОВА НАВЧАННЯ УЧНІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ЧИ ЦІННІСНА ФУНКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті представлені окремі результати проекту Української асоціації дослідників освіти «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», реалізованому авторами статті у травні – листопаді 2018 року в рамках проекту "Просування реформ в регіоні" Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) та "Європейської правди" за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження». На основі результатів глибоких інтерв'ю у статті зосереджено увагу на чинниках, які визначають ставлення представників національних меншин до оволодіння українською мовою. Автори розглядають проблему крізь призму інструментальної та ціннісної функцій української мови.

***Ключові слова:** освіта, реформа освіти, національні меншини, мова навчання національних меншин*

---

*Світлана Щудло – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, президент Української асоціації дослідників освіти; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5038-5290>.

Наукові інтереси: соціологія освіти, реформа освіти, соціологія молоді, молодь в суспільстві ризику.

E-mail: svitlana.shchudlo@gmail.com

*Оксана Заболотна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, віце-президент Української асоціації дослідників освіти; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4901-1053>.

Наукові інтереси: порівняльна педагогіка, методика викладання англійської мови, альтернативна освіта.

E-mail: oxana.zabolotna@gmail.com

*Тетяна Медіна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, соціального забезпечення та місцевого самоврядування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, член Української асоціації дослідників освіти; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2323-7513>.

Наукові інтереси: соціологія освіти, соціологія сім'ї, соціологія молоді, гендерні дослідження.

E-mail: medina.tetiana@gmail.com

The article presents some outcomes of the Ukrainian Educational Research Association Project “Facilitating an Intercultural Dialogue about National Minorities’ Learning the Ukrainian Language in Chernivtsi Region” realized by the article authors in May – November 2018 as part of “Reforms to the Regions Project” of the Institute of Economical Research and Political Consultations and the European Truth newspaper funded by European Commission and International Renaissance Foundation. Based on in-depth interviews the article focuses on the factors that influence national minorities’ attitudes towards learning the Ukrainian Language. The authors view the problem at an angle of instrumental and axiology functions of the language.

Keywords: *education, educational reform, national minorities, national minorities’ language of instruction*

ВСТУП

Багатонаціональний склад Чернівецької області спричиняє характерні особливості поведінки населення у політиці, у міграційній та економічній активностях а також у багатьох інших аспектах повсякденного життя. Особливий вияв етнопонаціональна структура області знаходить й в освітніх стратегіях. Історично зумовленою є багатокультурна специфіка Чернівецької області, у якій є території компактного проживання національних меншин, для яких українська мова не є рідною. В області румуни, слідуючи за українцями, посідають друге місце за чисельністю і налічують 114,6 тис. осіб, молдовани – третє місце з кількістю 67,2 тис. осіб (Про кількість та склад населення).

Прийняття нового Закону України «Про освіту» (Про освіту, 2017) та імплементація його положень, насамперед, статті 7 «Мова освіти» викликало певне соціальне напруження у регіоні. Беззаперечно, що державна та регіональна політика в освітній сфері Буковини зорієнтовані на реалізацію законодавства щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин, які проживають у Чернівецькій області. Можливості вивчення рідної мови реалізуються в різних формах, про що свідчать статистичні освітні дані дані періоду незалежності України. Водночас, прослідковується тенденція зменшення чисельності румуномовних шкіл та дітей, які в них навчаються. Так, у 1994 р. в області з 273 діючих шкіл 96 були румуномовними, у яких навчалося 21,6 тис. учнів (16,5%) (Шевченко 2016, с. 213). У 2018 році в області українською мовою вже навчаються 89 % учнів, румунською – 10,7 % (57 шкіл), російською – 0,3 % (1 школа) (Звіт про роботу освітньої галузі, 2017). Для двомовних шкіл притаманна тенденція скорочення кількості учнів в класах з румунською мовою навчання.

Ситуація у сфері шкільної освіти, що склалася в досліджуваному регіоні, характеризується скорочення мережі шкіл з румунською мовою

викладання. Це може бути зумовлено демографічними процесами (зокрема, зменшенням народжуваності). Також не варто відкидати того факту, що в Україні скорочується кількість малокомплектних шкіл, які розташовані переважно в сільській місцевості. Цей процес поширився на всі школи, незалежно від мови викладання. Не варто залишати поза увагою і батьківські практики щодо вибору мови навчання дітей. Зважування шансів на вступ до закладів вищої освіти, а також життєвих шансів на ринку праці можуть бути вагомими причинами віддати дітей навіть не в двомовну школу, а в українську. Мережа шкіл з румунською мовою навчання скорочується, на що звертають увагу представники національно-культурних товариств. Вони досить критично сприймають нову редакцію Закону України «Про освіту» (зокрема, статтю 7), яка зменшує можливості навчання рідною мовою в школах національних меншин після закінчення молодшої школи.

Таким чином, означені тенденції, доповнені змінами освітнього законодавства щодо мови національних меншин у бік збільшення частки навчального часу та предметів, які будуть вивчатися українською мовою, викликали занепокоєння у представників національних меншин і навіть певний супротив.

Метою нашої публікації є емпірико-соціологічний аналіз ціннісного ставлення суб'єктів освіти у Чернівецькій області до української мови, виявлення, якою мірою українська мова виконує інструментальну та ціннісну (термінальну) функції в середовищі національних меншин.

Наша публікація ґрунтується на результатах емпірико-соціологічного дослідження, що виконане авторами цієї статті в межах проекту Української асоціації дослідників освіти «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», реалізованим у травні – листопаді 2018 року в рамках проекту "Просування реформ в регіони" Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) та «Європейської правди» за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження». Мета проекту – проведення емпірико-соціологічного та аналітичного дослідження з розробкою рекомендацій для налагодження діалогу між представниками національних меншин Чернівецької області та керівництвом освітньої галузі області та районів щодо реалізації Статті 7 Закону України «Про освіту». Вихідною позицією нашого теоретичного аналізу є ідея Р. Інґльхарта щодо ціннісного «зсуву» в глобальній та локальній перспективах, а саме про транзит від матеріалістичних до постматеріалістичних (постмодерністських) цінностей (Inglehart, 1997).

Більш детально ці теоретичні засади прописані у праці, опублікованій на емпірико-соціологічних матеріалах досліджень молоді на

пограниччя Центрально-Східної Європи (Sokuryanska, Shchudlo, 2018; Сокурянська, Щудло, 2017). Варто згадати також статтю Т. Медіної та Н. Варги (Медіна, Варга, 2017), в якій основний акцент робиться на дослідженні мотивів отримання вищої освіти та еміграційних орієнтацій випускників сільських національних шкіл пограничних районів Закарпатської та Чернівецької областей. У контексті вказаних досліджень доводиться, що лідируюче місце в системі цінностей молоді посідає така цінність, як самореалізація, насамперед, в обраній професії (Сокурянська, Щудло, 2017). Виходячи з цього, у нашій статті ми будемо розглядати погляди основних освітніх стейкхолдерів регіону на вивчення української мови у закладах освіти Чернівецької області крізь призму осмислення потреби у знанні державної мови для ефективної соціалізації та використання у майбутній професійній діяльності та/або як термінальної цінності, як маркера громадянської ідентичності.

ЕМПІРИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використані результати 70 глибинних інтерв'ю, проведених авторами у період з 23 травня по 23 липня 2018 року за наданим Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій інструментарієм. Гайди глибинних інтерв'ю містили питання, пов'язані з оцінкою якості викладання української мови, ставленням до мовної політики в освітній сфері та оцінками статті 7 Закону «Про освіту», заходів налагодження діалогу з представниками національних меншин щодо мовного питання в освіті.

Учасниками інтерв'ю стали респонденти, які проживають або/та працюють у двох румуномовних районах Чернівецької області – Герцаївському та Новоселицькому, а також у місті Чернівці. До вибірки були включені представники цільових груп проекту – освітяни (керівники районних відділів освіти, директори та вчителі шкіл, викладачі інших закладів середньої освіти з румунською та українською мовою викладання), учні-старшокласники та їхні батьки, представники політичних партій та громадських організацій, а також національно-культурних товариств. Опитування було проведено з дотриманням етичних дослідницьких стандартів (Транскрипти глибинних інтерв'ю, 2018).

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) як індикатор володіння українською мовою

Аналіз результатів ЗНО за 2018 рік свідчить про низьку успішність учнів шкіл з румунською мовою навчання в опануванні українською мовою. Місцем компактного проживання румуномовних є чотири райони області – Герцаївський, Глибоцький, Сторожинецький, Новоселицький райони (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Співвідношення кількості учнів, які не подолали 100-бальний поріг ЗНО з української мови, до кількості румуномовного населення в районах його компактного проживання

Райони компактного проживання румун Чернівецької області	Кількість представників з румунською етнічною приналежністю, у % до загальної кількості населення	Кількість учнів, які не подолали поріг, у % до кількості осіб, які брали участь в тестуванні
Герцаївський	91,5	51,8
Глибоцький	45,3	37,6
Сторожинецький	36,8	39,7
Новоселицький	64,3	28,8
Всього по області	19,8	24,91

Джерело: укладено авторами за (Костащук, 2004 , с.80; Регіональні дані ЗНО-2018)

Як бачимо з таблиці, учні з румуномовних районів демонструють гірші знання української мови. Найгірші результати має Герцаївський район, де румуномовні школи складають найбільшу кількість. Для решти районів притаманне менш компактне розселення, значна кількість змішаних шлюбів, більш інтенсивне спілкування з україномовним населенням. У Новоселицькому районі створено більше можливостей для вибору мови навчання, в ньому існує більше двомовних шкіл. Можна припустити, що саме цими факторами можна пояснити меншу кількість тих, хто не зміг подолати 100-бальний поріг ЗНО в Новоселицькому районі.

Варто згадати про особливості трудової міграції, притаманні для прикордонних районів Буковини. З дев'яностих років ХХ століття у згаданих районах Чернівецької області розпочалася жіноча трудова міграція до Італії, Португалії, Іспанії. Цей процес триває і в даний час, тому проблема соціального сирітства залишається актуальною. Бабусі та інші родичі, які є основними вихователями дітей в таких сім'ях,

здійснюють менший контроль за навчанням, і це також може бути однією з причин низької успішності на ЗНО.

Не слід відкидати і того факту, що більшість малокомплектних шкіл знаходяться саме в сільській місцевості, а на нижчу якість знань випускників таких шкіл освітяни звертають увагу вже давно. На їхню думку, вчителі в таких школах змушені викладати по кілька предметів, а через відсутність здорової конкуренції, змагальності, суперництва серед учнів падає мотивація (Котвіцька, 2017).

Аналіз результатів ЗНО-2018 в Герцаївському районі дозволяє підтвердити гіпотезу про те, що в школі з українською мовою навчання румуномовні учні мають більше можливостей для отримання якісних знань з української мови. Як бачимо з таблиці 2, учні Герцаївської ЗОШ І-ІІІ ступенів (з українською мовою викладання) мають високі результати, на противагу цьому випускники Герцаївського районного ліцею імені Георгія Асакі (з румунською мовою викладання) продемонстрували помітно гірший рівень володіння українською мовою.

Таблиця 2 – Результати ЗНО з української мови в школах м. Герца

Заклад освіти/інші категорії учасників		Кількість осіб, які взяли участь у ЗНО	% учасників, які					
Назва	Тип		не подо- лали поріг	отримали відповідний результат за шкалою 100-200 балів				
				[100-120)	[120-140)	[140-160)	[160-180)	[180-200]
Герцаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Герцаївської районної ради Чернівецької області	середня загальноосвітня школа	14	0.00	0.00	7.14	28.57	35.71	28.57
Герцаївський районний ліцей імені Георгія Асакі Герцаївської районної ради Чернівецької області	Ліцей	18	55.56	27.78	11.11	0.00	5.56	0.00

Джерело: (Регіональні дані ЗНО, 2018.)

Не можна відкидати і такого важливого фактору, як методичний рівень викладачів української мови. Зокрема, під керівництвом вчителя української мови Герцаївської ЗОШ І-ІІІ ст. О. І. Пріскурій здійснюється підготовка до ЗНО для учнів Герцаївського району. Такий напрям

діяльності, запропонований Герцаївським відділом освіти, вже декілька років демонструє позитивні результати.

Чинники рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою

Результати глибинних інтерв'ю дали досить розлогий матеріал для аналізу чинників володіння учнями українською мовою у Чернівецькій області. Як засвідчили проаналізовані нами результати ЗНО, рівень володіння українською мовою учнями шкіл з мовою викладання національних меншин Чернівецької області є нижчим, аніж в інших областях України.

Серед причин недостатнього рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою респондентами-освітянами (керівниками шкіл та вчителями) було названо:

- **Неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовну інтерференцію** («Якщо дитина більшу частину часу спілкується своєю рідною мовою, то вона не може так досконало володіти українською або іншою» (О-КШ-У-1)¹. «Діти не вміють грамотно писати, або слова бувають у румунських класах путають «g» і «x», путають «i» і «ii», а це все помилки (О-КШ-Р-1). «Це дуже важке дітям випробовування і навантаження надзвичайне три мови, вони ще свої добре не знають, а іноземну мову я б пізніше вводила – це моя думка» (О-ВУМ-Р-3). «Ні, це пов'язано не з якістю підручників і викладанням. Це пов'язано з тим, що діти не українці і їм тяжко, бо вони думають своєю мовою» (О-ВІП-Р-4).

- **Різну кількість годин, відведену на вивчення предметів, винесених на ЗНО** («Не всі вивчають однаково – у когось 2 години на вивчення предмету, у когось 4-6» (О-КШ-У-1)).

- **Учнівський контингент** («Коли мене «били по голові», я пояснювала, що 50%, тому що такий контингент» (О-КШ-У-2). «Що стосується села, то вони часто йдуть в 10 клас, тому що просто немає куди йти і вони думають: закінчу 10 класів і піду на роботу. І тому там уже підбір дітей у порівнянні нижчий» (О-КШ-У-3). «До нас приходять не найкращі випускники. І, розумієте, навіть якщо там буде викладання українською, то вони там так само не будуть нею володіти» (О-КШ-У-4)).

---

¹ Кодування учасників глибинних інтерв'ю подано наприкінці статті в додатку1. У цитатах збережена мова учасників дослідження.

- **Відсутність хороших учителів** («Там недостатньо кадрів для викладання саме українською мовою» (О-КШУ-3). «Кадри не є україномовні, там працюють вчителі російські, переформатовані на українських» (О-ВІП-Р-1).

- **Відсутність мотивації з боку учнів** («Немає мотивації у дітей до вивчення мови. Вони все рівно знають, що для життя і для вступу їм треба румунська» (О-КШ-У-3). «Тут впливає фактор бажання навчатися» (О-КШ-У-4). «Викладач може бути прекрасний, може викладати чудово, але діти не хочуть цього взяти» (О-КШ-У-5). «Немає мотивації до навчання тих дітей, що не хочуть навчатися» (О-КШ-Р-1). «Учні самі винуваті, у них нема інтересу до цього» (О-ВІП-Р-2). Нє, якість викладання нормальна, діти не хочят, їм не потрібні ці знання, не потрібні. Вони ідут в бригади на стройки і мают гроші, не хочят» (О-ВІП-Р-6)

- **Обов'язковість ЗНО з української мови** («По-перше, не всім потрібно здавати це ЗНО з української мови, я розумію, що вони хочуть грамотних людей, але для того, щоб грамотних тягнути, треба у них спитати, що їм потрібно» (О-ВІП-Р-1). «Я не згоден із нашим ЗНО. Я би прийняв ЗНО лише на поступлення. Тільки ті, що хочуть на бюджет. І решта нехай оплачують своє навчання» (О-ВІП-Р-5).

- **Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд закордон** («Учень, який зацікавлений у подальшому працювати за кордоном, він не буде зацікавлений у вивченні української мови» (О-КШ-У-4). «Все залежить не від того, чи володіє людина мовою, чи не володіє. Чи є перспектива в державі. Все залежить від економічного рівня і розвитку держави. Якщо держава дає перспективи, то учень вивчить українську мову» (О-КШ-У-5). «Але діти не хочуть вивчати. Якби була мотивація тут жити – навчалися би тут» (О-КШ-Р-4). «Але, якщо хочеш посприяти, щоб вони лишилися тут, незалежно чи це румуни, чи українці, то створи їм умови, щоб вони реалізувались після» (О-ВІП-Р-1). «Знаєте, якщо держава нормальна, все добре в державі, то людина пишає ться цим, а коли людина розуміє після 10-11 класу, що треба вчити польську чи якусь європейську мову, щоб вона поїхала заробити, то більше води, звісно» (О-ВІП-У-1). «Є в нас діти, які кожного року поступають вчитись у Румунію» (О-ВІП-Р-4).

- **Відсутність зацікавленості з боку сім'ї** («А діти, які не вчилися, у них там немає батьків, соціальні сироти, скажемо так і батьки за кордоном, то вони не будуть знати» (О-КШ-У-4). «Батьки не

бачать в українській мові перспектив, і ніхто її вчити не буде» (О-КШ-У-5). «Якщо в родині не розуміють або не планують пов'язувати майбутнє з державою, а десь є якісь орієнтири на Румунію, то є просто несприйняття» (О-ВУМ-Р-4).

- **Невідповідність ЗНО шкільній програмі** (*«У нас ЗНО включає те, що в програмі ніколи не читалося. Ти повинен додатково вчитися» (О-КШ-У-5).*

- **Відсутність мотивації вчителів викладати українською мовою** (*«У наших вчителів немає мотивації, щоб підвищувати свій професійний рівень» (О-КШ-Р-4).*

Серед означених вище причин недостатнього рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою **учні старших класів згадують:**

- **Неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовна інтерференція** (*«А сочинения реально сложно было, потому что дома я говорю по-румунски, с друзьями по-русски, только в школе по-украински и поэтому мне было сложно» (У-УСК-Р-5). «У нас немає такої можливості (спілкуватися українською), бо українці з народження спілкуються українською» (У-УСК-Р-7).*

- **Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд закордон** (*«То есть, если человек хочет остаться и работать в Украине, то он сможет выучить украинский язык, потому что тут все так говорят и это невозможно. Человек может уехать за границу, не зная языка и там его выучить. Тут вопрос был в языке или в качестве жизни» (У-УСК-Р-4). «Был случай, что один мальчик говорил: зачем мне аттестат? Мой отец работает строителем в Москве и брат мой тоже. Я тоже хочу туда уехать» (У-УСК-Р-6). «Вони їдуть туди, бо їм потрібні гроші. Вони там заробляють» (У-УСК-Р-8).*

- **Відсутність хороших учителів** (*«Некоторых учителей надо, может, вообще менять» (У-УСК-Р-4).*

- **Відсутність мотивації з боку учнів** (*«Потому что если заставит ребенка учить украинский, у него нету интереса и он просто учит, потому что надо и просто забывает» (У-УСК-Р-5). «Можна перевести хоч усі предмети на українську мову, але якщо дитина не зацікавлена у вивченні цієї мови, то вона її не вивчить» (У-УСК-У-1).*

- **Невідповідність ЗНО шкільній програмі** («...є теми, які ми не потребуємо, а на них витрачається багато часу. Або, наприклад, коли ми готуємося до ЗНО, ми не використовуємо повний обсяг того, що ми вивчаємо на протязі років, від 5 класу» (У-УСК-У-1). «ЗНО надо оставить, но подходит по-другому, более лояльно. Потому что некоторые вопросы бессмысленны. Высокие требования, будто для филфака» (У-УСК-Р-4))

Респонденти з числа опитаних батьків учнів старших класів акцентують на таких причинах недостатнього рівня володіння українською мовою представниками національних меншин:

- **Відсутність хороших учителів** («Якщо ж вчитель заробітчанин від освіти, то діти відповідним чином знають. Результати цьогорічного ЗНО показали, що таких заробітчан у нас достатньо багато» (У-Б-У-3)).

- **Відсутність мотивації з боку учнів** («Я не думаю, що причина в українській мові. Це просто неконкурентноспроможність, відірваність нашої освіти від ринку праці. Відсутність мотивації» (У-Б-У-2). «Якщо дитина бачить своє майбутнє в тому, що їй спілкування не потрібно» (У-Б-У-1)).

- **Обов'язковість ЗНО з української мови** («Я вважаю, що ЗНО взагалі не потрібне для всіх, воно має бути для тих, хто має бажання поступати у ВНЗ, треба знати складнопідрядне речення, складносурядне речення, а той, хто має мати свою ферму, той, що має фундамент заливати, то йому не треба розбирати ті речення» (У-Б-У-1)).

- **Невідповідність ЗНО шкільній програмі** («Дуже велика прірва між тим, що вони здають на ЗНО, між тим, що вони вивчають в школі і не відповідає тій програмі, по якій готують дітей у школі (У-Б-У-2). «...ті правила, які є в підручниках з української мови, наскільки я пам'ятаю, 5-6 клас, вони мають бути менші за обсягом. Можливо, мають бути трохи цікавішими тексти, які більше цікавлять дітей у XXI столітті. Бо в мене таке враження, що частина текстів ще з мого дитинства, ну, адаптована, звичайно, до незалежної України» (У-Б-У-3)).

- **Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд закордон** («Так, відсутність роботи, заробітку» (У-БУ-Р-1). «Знайти мотивацію, правильну мотивацію, щоб учні не виїжджали за кордон після закінчення школи» (У-Б-Р-2). «Ті, хто бажає їхати за кордон, їдуть не через незнання української мови, а в пошуках кращого життя, бо тут немає роботи або вона

низькооплачувана» (У-Б-Р-3). «Як раціонально мисляча людина, розумію, що поки що мабуть у нас немає світлого майбутнього і навіть саме навчання може посприяти якимось змінам в межах нашої держави» (У-Б-У-2).

Узагальнена в таблиці інформація (див. табл. 3) дає підстави для висновків, що найбільш вагомими причинами недостатнього рівня володіння державною мовою представниками національних меншин є: недостатньо переконливі перспективи в Україні (14 респондентів), орієнтованість молоді на виїзд закордон, відсутність мотивації з боку учнів (13 респондентів), невідповідність ЗНО шкільній програмі (5 респондентів) і відсутність хороших учителів (5 респондентів). Ці результати більш наочно представлені на рисунку 1.

Таблиця 3 - Причини недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

	Керівництво шкіл	Вчителі української мови	Вчителі інших предметів	Учні старших класів	Батьки	Загальна кількість
Неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовна інтерференція	2	1	1	2		4
Різна кількість годин, відведена на вивчення предметів, винесених на ЗНО	1					1
Учнівський контингент	3					3
Відсутність хороших учителів	2		1	1	1	5
Відсутність мотивації з боку учнів	5	2	2	2	2	13
Обов'язковість ЗНО з української мови	1		2		1	4
Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд закордон	3		4	3	4	14
Відсутність зацікавленості з боку родини	3					3
Відсутність мотивації учителів викладати українською мовою	1					1
Невідповідність ЗНО шкільній програмі	1			2	2	5

Рис. 1. Причини недостатнього рівня володіння державною мовою представниками національних меншин

Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

Учасниками інтерв'ю були запропоновані шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин. Серед шляхів, запропонованих директорами українських шкіл та вчителями (як української мови, так і інших предметів) переважають такі:

- **Самоосвіта і заняття з репетитором** («Вчителі, які викладають, точно знають, що дитина піде до репетитора і видасть ту інформацію, що треба» (О-КШ-У-2). «Це створено для того, щоб дитина більше додатково займалася самоосвітою, більше приділяла самоосвіті, або платила гроші для того, щоб з нею займалися репетиторством» (О-КШ-У-5). «У місті дитина готується ще додатково і налаштована куди буде йти. Працюють над собою, над знаннями» (О-ВУМ-Р-1).

- **Психологічна підготовка учнів, встановлення і дотримання правил** («Встановити певні правила і людина мала би знати, що вона до того йде. Будь-де, де би ти не з'явився, ти маєш писати резюме українською, ти пишеш звернення в будь-яку установу українською, заяву, так далі. Іншого виходу ти не маєш» (О-КШ-У-3)).

- **Збільшення кількості годин на вивчення української мови** («Ми мову підсилюємо, даємо її з варіативної частини, хоча би годинку-дві щоб підготувати випускників до ЗНО» (О-КШ-У-3)). «Ну дивіться, якщо в

наступному навчальному році в першому класі буде 5 год. укр. мови, то це добре, якщо з варіативною складовою ми можемо ще додати, то це краще» (О-КШ-Р-1). «Їм зручніше своєю мовою, але щодо української, - треба збільшувати кількість годин мови та літератури на тиждень» (О-ВУМ-Р-1). «Мені здається, що треба збільшувати кількість годин української мови і літератури. І наші деякі предмети викладати українською мовою» (О-ВІП-Р-2).

- **Підвищення якості життя в Україні** («Має бути обов'язково забезпечення роботою, якісь пільги роботодавцям, щоб зріс сам рівень життя у нас в Україні, відповідно люди будуть тягнутися до тої держави, в якій вони живуть (О-КШ-У-4)).

- **Професійно-технічна освіта після закінчення 9 класу** («Йти шукати професійну технічну освіту. Чому? Тому що не треба здавати ЗНО. Вони могли отримати без великих травмувань сертифікат, атестат про середню освіту і таким чином продовжувати освіту, далі продовжувати працювати уже за кордоном. У нас така ситуація» (О-КШ-У-4). «Зараз така сама ситуація, якщо минулого року закінчило 40, 5 пішло в університет, а решта в коледжі, в технікуми, декілька в училище, то я бачу той самий відсоток. Просто іде рівень володіння українською мовою, рівень сертифікату, але ж не всім дано вчитись в університетах» (О-КШ-Р-1).

- **Навчання українською мовою з першого класу** («Я вважаю, що з 1 класу, це є загально для всіх, вони ж потім десь зустрічаються, перетинаються і потім, мені здається, бувають такі моменти, десь не то що стидуються, їм десь незручно стає, коли цей акцент, тому я кажу: хай вчать» (О-КШ-У-6). «Вони спілкуються краще, ніж я, бо вони почали вивчати українську мову з першого класу і на досить високому рівні державну мову, щоб спілкуватися, тут ніяких переешкод нема» (О-КШ-Р-3). «Українська мова має вивчатися з молодшої школи, хай готують, то не страшно, чим більше мов, тим розумніша дитина і тим більше має можливостей» (О-ВІП-Р-1).

- **Проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою** («Різні конкурси, позакласну роботу, які у нас проводяться двома мовами» (О-КШ-Р-1). «Я Вам скажу, що у нас батьки не проти. У нас були конкурси – «Співає родина» або пісні, присвячені Яремчуку, співали і батьки, і діти, разом. День матері так само заохочували батьків. Відкладали гроші і купили подарунки, батьки навіть не здогадалися, що вони таке роблять. Саме на українській мові» (О-ВУМ-

P-2). «Проводити в школі виховні заходи на українській мові. У нас пісенні конкурси разом з батьками проводяться, то вони співають українські пісні» (О-ВІП-Р-3).

- **Використання української мови в медіа і інтернет-просторі** (*«Треба фільми щоб були державною мовою перекладені. Ось, наприклад, комп'ютерні ігри лиш теж державною мовою. І комп'ютер, і телефон, і налаштування» (О-КШ-Р-1).* *«Це все Інтернет, від мобільного і все решта. У мене дитина змалку російською дивиться мультики, але в сім'ї ми російською не говоримо» (О-ВУМ-Р-1).* *«Ну, звичайно, що учнів привертає все сучасне, використання технічних засобів, соціальні мережі, які треба розвивати в Україні, саме на українській мові, а не на російській мові» (О-ВУМ-Р-5).* *«Засоби масової інформації треба застосовувати. Телебачення те ж саме, тому що це десь більше таке аудітивне сприйняття мови» (О-ВІП-Р-4).* *«Це якісь україномовні сайти в Інтернеті, мультики, фільми, відеоігри, те, що цікавить дітей. Треба давати те, що їх цікавить» (О-ВІП-Р-5).* *«То по телебаченні треба на українській мові всьо, ну там є пару часов ті буковинські, як каже, але в основному так щоб в інтернеті, по телевізору, в газетах, постійно якщо всім, хочеш не хочеш прекрасно будеш знати мову, це моя думка, може вона не правильна, но...» (О-ВІП-Р-6)*

- **Курси з української мови для дітей і учителів** (*«Ці курси он-лайн для початкової ланки, бачу, що їм це допомагає, якщо б впровадити курси он-лайн підготовки для вчителів, що викладають в школах українську мову» (О-КШ-Р-1).* *«Збільшити вебінари на українській мові, тренінги...» (О-ВУМ-Р-5).* *«Якби хотіли допомогти, то зробіть кадри, зробіть так, щоб могли пройти перекваліфікацію, зробіть якісь курси» (О-ВІП-Р-1).* *«Я думаю, що ті вчителі, які не дуже володіють українською мовою, мають пройти якусь підготовку, можливо, навіть і не всі пройдуть, а ті, що володіють, то ще більше зростуть» (О-ВІП-Р-2)*

- **Спеціальна підготовка вчителів української мови для шкіл з викладанням мовами національних меншин** (*«Треба готувати вчителів української мови і літератури для шкіл національних меншин чи з румунською мовою викладання» (О-КШ-Р-2).*

- **Поступовий перехід до викладання українською** (*«Поступово, 60-70% у випускних класах, це, напевно буде, не болючий перехід, це на мою думку» (О-КШ-Р-3).* *«Можливо, це і правильно, поступовий перехід на викладання в румунських класах деяких предметів українською мовою. Можливо, це і правильно. Ну у нас в школі вже багато*

років предмети в румунських класах викладаються українською мовою» (О-ВІП-Р-4).

- **Матеріальне заохочення вчителів за викладання українською** («Треба доплати, якщо викладаєш українською» (О-КШ-Р-4). «Это долг каждого, но если взять прошлое, с преподаванием русского языка, они получали доплату 15%» (О-КШ-Р-5).

- **Пільги для випускників-представникам національних меншин** («...що так не можна, якісь пільги мають бути румуномовним» (О-ВУМ-Р-3).

- **Розвиток недільних шкіл** («Розвивайте свої культурні традиції, для цього є недільні школи. Для цього є позашкільні заняття, громади, які фінансуються тією самою Румунією, Польщею, Ізраїлем, Німеччиною, Канадою» (О-ВУМ-Р-4).

- **Надання вчителю права вибору підручника** («Дати можливість вчителю обрати підручники, а не спускати їх з міністерства освіти тендерами» (О-ВУМ-Р-4).

- **Створення освітніх центрів для випускників з українською мовою викладання** («Ну взяти навіть Чернівецьку область українські школи і румунські школи і якби створити такі центри, зараз створили такі громади на кожную громаду по одному вчителю не румуномовного, а україномовного, а вона так підходить і пояснює, щоб цим дітям було доступно» (О-ВІП-Р-1).

- **Запровадження двомовної системи на уроках** («Ще я прибічник білінгвальної системи (з використанням двох мов на уроці)» (О-ВІП-Р-3). «Мені кається, треба і на румунськ і на українськ, якось паралельно» (О-ВІП-Р-6).

До названих освітянами шляхів розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин учні старших класів додають **необхідність покращення навчальної програми з української мови**: («Я вважаю, що треба покращити саму програму цього викладання. я вважаю, що варто деякі теми забрати з цієї програми для того, щоб учні могли краще підготуватися до ЗНО. То я вважаю, що не треба вчити 40 зайвих тем на такому самому рівні. Це забирає час (У-УСК-У-1)).

Батьки учнів старших класів підтримують ідеї про **необхідність запровадження двомовної освіти** («Білінгвальна освіта у нас проводиться на кожному, але нема в статуті, правильно, нема так афішовано, що в школі білінгвальна, але на сьогоднішній день і наші студенти, коли їдуть у Чернівці, то мало хто може відрізнити» (У-Б-Р-

2)); **необхідність покращення навчальної програми з української мови** («Я думаю, так. Знову ж таки, через специфіку самого ЗНО. Як воно складається. Самих уроків шкільних недостатньо» (У-Б-У-2)); **проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою** («Треба щоб працювало багато програм, заходів, інтерактивних ігор, квестів, які були би пов'язані з вивченням мови, використанням мови, поєднанням мови і культури» (У-Б-У-2)).

На основі систематизації даних, отриманих під час інтерв'ю, можна узагальнити шляхи розв'язання проблеми недостатнього рівня володіння українською мовою представниками національних меншин в Чернівецькій області (переважно румунської спільноти) (див. табл. 4).

Таблиця 4 - Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

	Керівництво шкіл	Вчителі української мови	Вчителі інших предметів	Учні старших класів	Батьки	Всього
Самоосвіта і заняття з репетитором	2	1				3
Психологічна підготовка учнів, встановлення і дотримання правил	1					1
Збільшення кількості годин на вивчення української мови	2	2	1	1		4
Підвищення якості життя в Україні	1					1
Професійно-технічна освіта після закінчення 9 класу	2					2
Навчання українською мовою з першого класу	2		1	1		4
Проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою	1	2	1	2	1	7
Використання української мови в медіа і інтернет-просторі	1	2	3			6
Курси з української мови для дітей і учителів	1	1	2			4
Спеціальна підготовка вчителів української мови для шкіл з викладання мовами національних меншин	1	1				2
Поступовий перехід до викладання українською	1	1	1			2
Матеріальне заохочення вчителів за	2					2

викладання українською						
Розвиток недільних шкіл		1				1
Надання вчителю права вибору підручника		1				1
Створення освітніх центрів для випускників з українською мовою викладання			1			1
Запровадження двомовної системи на уроках			2		1	3
Покращення навчальної програми з української мови				1	2	3

Результати аналізу запропонованих учасниками інтерв'ю шляхів розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин візуалізовані на рисунку 2.

Рис. 2. Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

Отже, викладене вище дає можливість виокремлення восьми найбільш дієвих, на думку учасників інтерв'ю, шляхів покращення

ситуації з недостатнім рівнем володіння державною мовою представників національних меншин у Чернівецькій області:

- Проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою;
- Використання української мови в медіа та інтернет-просторі;
- Збільшення кількості годин на вивчення української мови;
- Навчання українською мовою з першого класу;
- Курси з української мови для дітей і учителів;
- Самоосвіта і заняття з репетитором;
- Запровадження двомовної системи на уроках;
- Необхідність покращення навчальної програми з української мови.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу глибинних інтерв'ю з представниками керівництва шкіл та професійних ліцеїв, вчителями, батьками учнів та учнями старших класів м. Чернівці, смт. Герца та смт. Новоселиця встановлено, що найбільше опитаних (31) дали позитивну оцінку рівню викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською), 6 опитаних визначили рівень як недостатній, а 3 не змогли дати визначеної відповіді. Всі опитані були переконані в необхідності володіння державною мовою на належному рівні. Така відповідь свідчить про ставлення до української мови як термінальної цінності, як до важливого маркера громадянської ідентичності.

Серед найбільш вагомих причин недостатнього рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою респондентами-освітянами (керівниками шкіл та вчителями) було названо: недостатньо переконливі перспективи в Україні; орієнтованість молоді на виїзд закордон, відсутність мотивації з боку учнів; невідповідність ЗНО шкільній програмі; відсутність хороших учителів. Крім того, серед причин відзначено такі: неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовна інтерференція; обов'язковість ЗНО з української мови; учнівський контингент; відсутність зацікавленості з боку родини; відсутність мотивації учителів викладати українською мовою; різна кількість годин, відведена на вивчення предметів, винесених на ЗНО. З означених позицій інструментальна роль української мови починає домінувати і навіть перебивати її сприйняття освітніми стейкхолдерами як безумовної державницької цінності.

Глибинні інтерв'ю стали підставою для виокремлення восьми найбільш дієвих, на думку респондентів, шляхів покращення ситуації з

недостатнім рівнем володіння державною мовою представників національних меншин у Чернівецькій області: проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою; використання української мови в медіа й інтернет-просторі; збільшення кількості годин на вивчення української мови; навчання українською мовою з першого класу; курси з української мови для дітей і учителів; самоосвіта і заняття з репетитором; запровадження двомовної системи на уроках; необхідність покращення навчальної програми з української мови.

Отже, незважаючи на належний стан викладання української мови в школах Чернівецької області, існує низка проблем, які потребують розв'язання, вимагають залучення зусиль як основних суб'єктів освіти, так і творців освітньої політики, представників адміністрації та громадськості. Дослідницькі результати дають підстави до висновку про амбівалентне ставлення до сприйняття і вивчення української мови представниками національних меншин області. Не відкидаючи значимості знання української мови як державної, мотивація до її вивчення освітніми стейкхолдерами знижується у зв'язку з невисокою оцінкою можливостей реалізації свого професійного потенціалу в Україні.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звіт про роботу освітньої галузі у 2017 році / Департамент освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації – Чернівці, 2017. – 85 с.

Inglehart R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton Univ. Press, Princeton

Костащук, І. (2004). До питання про етапи формування національного складу населення Чернівецької області. *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*, вип. 2 (10), 76-81.

Котвицька, К. (2017). Освітній максимум: як змінюються школи у селах і чому це важливо. – Режим доступу: <https://hubschools.platfor.ma/osvitniy-maksimum/> (access date 05.09.2017)

Медіна, Т., Варга, Н. (2017). Міграційні орієнтації випускників шкіл національних меншин пограничних регіонів Чернівецької та Закарпатської областей (за результатами фокус-груп), *Youth in Central and Eastern Europe Sociological Studies*. – 2017, № 1 (7), 6-21.

Про кількість та склад населення Чернівецької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. -

<http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/chernivtsi/>

Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 №2145-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Регіональні дані ЗНО-2018. Український центр оцінювання якості освіти. – Режим доступу: zno.testportal.com.ua/stat/2018

Сокурянська, Л., Щудло, С. (2017). Підлітки у пограничному просторі: ціннісні орієнтації та життєві плани *Соціологія: теорія, методи, маркетинг* – 2017, № 4, 53-67.

Sokuryanska, L., Shchudlo, S. (2018). Youth Ludmila of the ukrainian borderland in the transition to the knowledge society: values, educational plans, visions of life success. Rocznik Lubuski, Tom 44, cz. 1, 2018, 91 – 107.

Транскрипти глибинних інтерв'ю, проведених Українською асоціацією дослідників освіти в межах проекту «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», реалізованому авторами статті у травні – листопаді 2018 року в рамках проекту "Просування реформ в регіони" Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) та "Європейської правди" за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження»

Шевченко, С. (2016). Організація навчального процесу у школах національних меншин в умовах незалежної України (1991-1997 рр. ХХ ст). Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна, 21 (2–2016), частина 1, 205-215.

Додаток 1.

Кодування учасників глибинних інтерв'ю

№	Група	Категорія респондентів	Школи з укр.мовою	Школи з мовами нац. меншин	Кодування	№ інтерв'юв загальному реєстрі
Освітняни (О)						
		Керівництво шкіл (КШ)				
1.	О	КШ	У		0-КШ-У-1	1
2.	О	КШ	У		0-КШ-У-2	19
3.	О	КШ	У		0-КШ-У-3	37
4.	О	КШ	У		0-КШ-У-4	55
5.	О	КШ	У		0-КШ-У-5	57
6.	О	КШ	У		0-КШ-У-6	62
7.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-1	7
8.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-2	17
9.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-3	20
10.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-4	23
11.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-5	31
12.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-6	40
		Вчителі української мови (ВУ)				
13.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-1	45
14.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-2	21
15.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-3	34
16.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-4	36
17.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-5	6

		Вчителі (викладачі) інших предметів (ВП)				
18.	О	ВП		Р	О-ВП-Р-1	18
19.	О	ВП		Р	О-ВП-Р-2	22
20.	О	ВП		Р	О-ВП-Р-3	24
21.	О	ВП	У		О-ВП-У-1	35
22.	О	ВП		Р	О-ВП-Р-4	42
23.	О	ВП		Р	О-ВП-Р-5	44
24.	О	ВП		Р	О-ВП-Р-6	51
25.	О	ВП	У		О-ВП-У-2	43
26.	О	ВП	У		О-ВП-У-3	69
		Управлінці				
27.	О	У			О-У-1	26
28.	О	У			О-У-2	27
29.	О	У			О-У-3	38
30.	О	У			О-У-4	49
31.	О	У			О-У-5	52
32.	О	У			О-У-6	58
33.	О	У			О-У-7	59
34.	О	У			О-У-8	60
Учні, студенти, батьки (У)						
		Учні старших класів (УСК)				
35.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-1	2
36.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-2	4
37.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-3	5
38.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-4	12
39.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-5	13
40.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-6	25
41.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-7	29
42.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-8	3
43.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-9	30
44.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-10	11
45.	У	УСК	У		У-УСК-У-1	46
46.	У	УСК	У		У-УСК-У-2	47
		Батьки учнів (Б)				
47.	У	Б		Р	У-Б-Р-1	32
48.	У	Б		Р	У-Б-Р-2	33
49.	У	Б		Р	У-Б-Р-3	41
50.	У	Б	У		У-Б-У-1	50
51.	У	Б	У		У-Б-У-2	56
52.	У	Б	У		У-Б-У-3	64
		Студенти				

53.	У	С			У-С-1	8
54.	У	С			У-С-2	9
55.	У	С			У-С-3	10
56.	У	С			У-С-4	14
57.	У	С			У-С-5	15
58.	У	С			У-С-6	16
Громада (політики, культурні товариства, роботодавці) (Г)						
59.		Політики (П)				
60.	Г	П			Г-П-1	39
61.	Г	П			Г-П-2	63
62.	Г	П			Г-П-3	65
		Культурні товариства (КТ)				
63.	Г	КТ			Г-КТ-1	28
64.	Г	КТ			Г-КТ-2	48
65.	Г	КТ			Г-КТ-3	53
66.	Г	КТ			Г-КТ-4	61
67.	Г	КТ			Г-КТ-5	67
68.	Г	КТ			Г-КТ-6	70
		Роботодавці (Р)				
69.	Г	Р			Г-Р-1	66
70.	Г	Р			Г-Р-2	68

LANGUAGE OF INSTRUCTION OF NATIONAL MINORITIES IN CHERNIVTSI REGION: THE UKRAINIAN LANGUAGE INSTRUMENTAL OR AXIOLOGY FUNCTIONS

Svitlana Shchudlo – Doctor of Sociology, Professor, Chair of Law, Sociology and Political Science Department, Drohobych Ivan Franko Pavlo State Pedagogical University, the President of Ukrainian Educational Research Association.

Research interests: sociology of education, education reform, sociology of youth, youth in risk society.

E-mail: svitlana.shchudlo@gmail.com

Oksana Zabolotna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Foreign Languages Faculty, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, the Vice-President of Ukrainian Educational Research Association.

Research interests: comparative education, ESL teaching methodology, alternative education.

E-mail: oxana.zabolotna@gmail.com

Medina Tetyana – Candidate of Sociology, Associate Professor of the Department of Sociology and Local Government, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, the member of Ukrainian Educational Research Association.

Research interests: sociology of education, sociology of the family, sociology of youth, gender studies.

E-mail: medina.tetiana@gmail.com

Ніколаєвська Алла*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СЕКСУАЛЬНОГО ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ

У статті представлено короткий екскурс в історію наукового аналізу сексуального життя на Заході та в колишньому Радянському Союзі, у тому числі соціологічні дослідження сексуальної поведінки молоді. Схарактеризовані деякі наслідки «сексуальної революції», зокрема, у сфері сексуального здоров'я. На основі результатів соціологічних досліджень, проведених соціологами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серед школярів Харкова та Харківської області, проаналізовано особливості, притаманні сексуальній поведінці сучасних підлітків (регулярність занять сексом, кількість статевих партнерів, вікові, поселенські та гендерні відмінності в сексуальній поведінці школярів). Розглянуто таку характеристику соціальної поведінки як «вік статевого дебюту». Описані деякі негативні наслідки раннього сексуального життя та причини, через які підлітки найчастіше починають сексуальне життя. Приділено увагу питанням системного сексуального виховання та сексуальної освіти підлітків задля збереження репродуктивного та сексуального здоров'я. Звернено увагу на роль батьків, освітнього процесу в середній школі та програм сексуального виховання у формуванні навичок безпечної статевої поведінки й відповідального ставлення підлітків до свого здоров'я та здоров'я близьких.

Ключові слова: сексуальність, сексуальне здоров'я, підліткова сексуальність, сексуальне життя підлітків, сексуальний дебют, сексуальна освіта.

The article is devoted to analyze of the main tendencies that characterize sexual life of modern teens on the example of the Kharkiv region. There is a brief review of the scientific analysis of sexual life in the West and former Soviet Union, including sociological studies of the youth sexual behavior. Author determined some of the effects of "sexual revolution," particularly in the area of sexual health (HIV and other diseases, sexually transmitted diseases, teen abortion, sexual abuse, etc.). The features inherent in modern sexual behavior of adolescents (frequency of sex, number of sexual partners, age, settlement and gender differences in sexual behavior of students) based on the results of two representative sociological studies among schoolchildren of Kharkiv and Kharkiv region conducted by sociologists of V.N. Karazin Kharkiv National University. Such characteristic of social behavior as "the age of sexual debut" is considered and traced the dynamics of changes in this indicator on the basis of a number of Ukrainian and Russian sociologists' studies. Some of the negative consequences of early sexual life (sexual development violation, mental

---

***Алла Ніколаєвська** – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7705-9671>.

Наукові інтереси: соціологія особистості, соціологія освіти, соціологія молоді, соціологія моралі, соціальна психологія, тести в соціології.

E-mail: a.andriyko@gmail.com

disorders, sexually transmitted infections, teens unwanted pregnancies, adolescent prostitution, etc.) and the causes and most often motives of the sexual life beginning (love, certain traits of character, cases of temptation, liberalization of sexual morals, parent's family disharmony) are described. It is paid attention to the issues of systemic sexual education and sexual education of teens in order to preserve the reproductive and sexual health of future generations. The attention is paid to the role of parents, educational process in high school and sexual education programs in formation of the teenagers' skills of safe sexual behavior and responsible attitude to their health and health of their relatives.

Key words: *sexuality, sexual health, teenage sexuality, teenage sexual life, sexual debut, sexual education.*

Американський психолог Ерік Берн, підсумовуючи один із підрозділів своєї книги «Секс у людському коханні» («Sex in Human Loving», 1970), писав: «...секс – матриця для найбільш живих взаємодій будь-якого роду: обіймів і сварок, спокушань і відступів, творень і лиха. Крім того, це засіб і для роботи, замітник будь-яких ліків і цілитель багатьох хвороб. Він може служити розвазі, задоволенню та екстазу. Він пов'язує людей узами романтики, вдячності й любові. І він створює дітей. Для людського життя й людського кохання, все це – те, що він осягає й те, що є його цілями (Берн, 1990, с. 21). Тим не менш, у західних культурах секс тривалий час був традиційно закритою темою. Загальновідомо, яким нападкам суспільного остракізму піддавався, наприклад, З Фрейд, який «наважився» говорити про сексуальність, насамперед, дитячу; драматично склалася доля й одного з його симпатиків – Вільгельма Райха. Суттєві зміни у ставленні суспільства до цієї сфери людських стосунків відбулися тільки у 60-ті роки минулого століття й були наслідком так званої «сексуальної революції».

У Радянському Союзі розпочати обговорення сексуального життя або отримати інформацію з цієї теми, за виключенням власне медичної (психіатричної), було практично неможливо. Лише в 1989 році – після тривалих коливань і перемовин – була опублікована монографія І. Кона «Вступ до сексології» (Кон, 1989). Поступово почали з'являтися ґрунтовні публікації інших соціологів, психологів, філософів, які намагалися осмислити феномен сексуальності в історичному, соціокультурному, цивілізаційному та інших аспектах (Е. Гідденс, М. Фуко, С. Голод, А. Вишневський, В. Танчер та ін.). Сьогодні вже немає підстав говорити про недостатню увагу науковців до проблем сексуальності, але певний брак інформації щодо підліткової сексуальності все таки, на наш погляд, існує. Значною мірою це пояснюється цілком зрозумілими та вмотивованими етичними моментами щодо дослідження сексуальності неповнолітніх.

Метою статті є аналіз особливостей та тенденцій сексуального життя підлітків (на прикладі старшокласників м. Харкова та Харківської області) та пошук шляхів ефективного сексуального виховання школярів.

Емпіричною базою публікації є дані досліджень, проведених кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за участі авторки статті: у дослідженні 1999 року за репрезентативною вибіркою в Харкові було опитано 1272 підлітки у віці від 12 до 17 років (результати цього опитування проаналізовані в монографії «Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації», 2000); дослідження «Життєвий світ підлітків Харківщини», проведене в 2013 році серед підлітків м. Харкова та Харківської області (за репрезентативною вибіркою опитано 986 школярів Харкова та 923 школяра в Харківській області).

Повертаючись до теми сексуальної революції, неможна обійти увагою той факт, що вона принесла із собою нові проблеми. Найбільш помірковані дослідники розуміли: у «медалі» на ім'я «сексуальна революція» є й зворотній бік, тому фактично паралельно зі зміною норм і цінностей розпочинається й просвітницька робота. У США, наприклад, ще наприкінці 60-х років у Нью-Йорку з'явилась перша організація, яка взяла на себе функції сексуальної освіти – Рада з сексуальної освіти та сексуальної інформації під керівництвом доктора Мері Калдерон (Берн, 1990, с. 5).

Серед проблем у сфері сексуального здоров'я, з якими стикається населення сучасних розвинених країн, фахівці називають зростання рівня поширеності ВІЛ та інших інфекцій, що передаються статевим шляхом (ПСП), небажані підліткові вагітності та сексуальне насильство. Сексуальне життя сучасних підлітків є однією з тих складових їхнього способу життя, яка викликає стурбованість і батьків, і педагогів, і медиків. В умовах лібералізації статевої моралі, послаблення виховної ролі сім'ї, на тлі фактичної відсутності якісних освітньо-виховних програм з питань статі й сексуальної поведінки статево-рольова соціалізація молоді часто перетворюється на стихійний процес. Неоднозначним є й вплив засобів масової інформації на молоде покоління в питаннях сексуальних взаємин між людьми.

Науковий інтерес до проявів людської сексуальності виникає приблизно наприкінці XIX століття. Саме в цей період психіатрами було закладено підґрунтя науки про сексуальну поведінку, хоча їх цікавили насамперед аномалії сексуального життя пацієнтів, а не здорові прояви нормальної людини. Масові соціологічні опитування з дослідження сексуальності почали проводитися на початку XX століття. З цього моменту й до 1930-х років за кількістю й змістом соціологічних досліджень сексуальності російські й радянські вчені посідали перші місця в світі. Так, у Радянському Союзі в 1920-ті роки було проведено більше 30 масових соціологічних опитувань, переважна частина яких охоплювала молодь (Анурин, 2000; Голод, 1996; Денисенко, 2001; Зеликова, 2015 та

ін.). Одним із трендів у наш час стали дослідження в полі гендерних студій, присвячені відносинам між представниками різної статі (Третьяков, 2012; Хитрук та ін.).

Серед різноманітних характеристик сексуальної поведінки фахівці особливо виділяють вік початку статевого життя (так званий «вік статевого дебюту») і вважають проблемою поступове зниження віку, в якому молоді люди отримують перший досвід сексуальних стосунків. Які негативні наслідки може мати раннє сексуальне життя? Це насамперед порушення в статевому розвитку, підліткова проституція, ранні аборти², вже згадувані хвороби, що передаються статевим шляхом (ІПСШ) тощо. Небезпека цих захворювань посилюється тим, що деякі з них можуть тривалий час не виявляти певну симптоматику, внаслідок чого хвора людина не здогадується про проблему, піддаючи ризику інфікування інших людей. Фахівці також свідчать, що підлітковий організм ще не має достатніх захисних сил, які допомагають боротися зі стресом. А для багатьох підлітків перший сексуальний досвід найчастіше є по суті саме стресовою ситуацією. До того ж, якщо цей досвід був пов'язаний із певними неприємними обставинами (болем, моральними переживаннями, насильством тощо), то в подальшому в ситуаціях, які будуть схожими на попередні, цілком можливим є виникнення неадекватних психічних реакцій з боку підлітка.

У Радянському Союзі, як свідчать результати перших досліджень сексуальності, початок статевого життя у чоловіків був достатньо раннім. Так, в одному з досліджень було встановлено, що 73% студентів у віці 17-20 років уже мали досвід статевого життя, а приблизно 10-15% усіх опитаних у дослідженні чоловіків починали статево життя до 15 років (чого не було в той час ані в Німеччині, ані в Австрії). Дівчата отримували досвід сексуального життя значно пізніше, особливо помітним їхнє «відставання» було в дореволюційному місті в середовищі людей із високим рівнем освіти. Після революції та громадянської війни вік початку статевого життя у жінок у містах знизився: медіанний вік сексуального дебюту у студенток із досвідом статевого життя, за даними кількох обстежень, коливався в межах від 19,5 до 21 року. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. у зв'язку зі змінами в масовій сексуальній поведінці знизився й вік статевого дебюту. Так, наприклад, масштабне опитування російських школярів ще в 1995 році засвідчило, що майже 47% дівчат і 48% юнаків у віці 16-17 років вже мали сексуальний досвід. За результатами опитування, проведеного ВЦДГД у трьох містах Росії, від 50 до 60% дівчат у віці 18 років мали досвід статевого життя. Серед 18-річних студентів Московського університету аналогічні відповіді дали 62%

---

² Щороку в Україні дівчата віком від 15 до 18 років роблять понад 3 тисячі абортів, і понад 200 абортів – ті, кому не виповнилося і 14 років: <https://www.radiosvoboda.org/a/25042640.html>.

юнаків та 45% дівчат (Денисенко, 2001).

У дослідженні «Здоров'я та поведінські орієнтації учнівської молоді», яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні в рамках міжнародного проекту ВООЗ, було зафіксовано, що майже третина учнівської молоді України у віці 15-16 років уже має досвід статевого життя, причому вік його початку знизився з 15 до 14 років (Балакірева, Бондар, Галич, 2011). Сексуальний дебют опитаних нами респондентів припадає, як свідчать отримані дані, також у середньому на 14 років (у 1999 р. – на 16 років).

У той же час, варто пам'ятати, що початок статевого життя для кожного підлітка є індивідуальним і залежить від цілої низки чинників (темтів індивідуального психофізіологічного розвитку, ситуації в батьківській сім'ї та традицій сімейного виховання, характеристик підліткового оточення тощо). Тому навряд чи знайдеться фахівець, який зможе навіть приблизно назвати «оптимальний» вік сексуального дебюту, хоча деякі лікарі й психологи радять все таки не поспішати хоча б до 16 років. Ще одна рекомендація стосується дівчат: фахівці вважають, що задля подальшого повноцінного сексуального життя та здоров'я жінки сексуальний дебют має відбуватися за умов взаємного кохання партнерів.

Що мотивує підлітків до початку сексуального життя?³ По-перше, за їхніми словами, **сильне кохання**, хоча психологи уточнюють, що в таких ситуаціях часто йдеться лише про сильне бажання підлітка знайти людину, яка б його любила, жаліла й турбувалася, а підліток, у свою чергу (навзаєм), готовий заради такої людини на все, у тому числі й на секс. Подібна ситуація виникає насамперед тоді, коли сім'я відсторонюється від турботи про дитину, а сексуальний партнер/партнерка бере на себе цю функцію.

Певні риси характеру підлітка (надмірна товариськість, пов'язана з постійним гарним настроєм, легкістю встановлення контактів, відсутністю сором'язливості тощо) створюють передумови для раннього початку сексуальних стосунків. У той же час відлюдькуваті підлітки значно пізніше виходять на етап статевого стосунків.

На жаль, ще однією поширеною причиною раннього початку сексуального життя стають факти **спокуси**, при цьому не поодинокими є випадки, коли спокусниками є рідні батьки-алкоголіки, вітчими й коханці матерів та інші родичі. У цих випадках сексуальним домаганням з їхнього боку найчастіше піддаються дівчата, чиє статеве дозрівання відбувається пришвидшено.

Значну роль відіграють зміни у **суспільній думці** й у цілому процесі **лібералізації статевої моралі**, «супутниками» яких є, наприклад, деякі

³ Ранняя половая жизнь подростков. <http://shishkinily.narod.ru/ranpol.html> (access date 25.01.19).

молодіжні періодичні видання, що часто публікують ілюстровані уроки сексуальної поведінки та сексуальні вправи. Враховуючи взаємозв'язок фізичного, психосексуального та психосоціального розвитку підлітків, можна стверджувати, що подібні матеріали стимулюють не тільки допитливість, але й виділення надлишку гонадотропних гормонів⁴ з подальшим передчасним формуванням лібідо. При цьому багато підлітків не виявляють зацікавленості до дорослих еротичних видань, стверджуючи, що ті їм не подобаються, у той час як спеціалізовані молодіжні публікації сприймаються як «керівництво до дії»⁵.

Дисгармонія у батьківській сім'ї є, мабуть, найбільш значимим чинником раннього сексуального життя. Варіанти такої дисгармонії та реакції підлітків на ситуацію можуть бути різними. Так, протест проти батьківської гіперопіки чи, навпаки, фактична відсутність батьківської уваги, а також відторгнення матір'ю можуть підштовхнути підлітка до сексуальних контактів, що є характерним не тільки для неблагополучних сімей. Стресові життєві ситуації, в яких підліток не отримує розуміння й підтримки сім'ї, також стимулюють пошук девіантного й сексуально активного середовища. Й, нарешті, конкурентні відносини в сім'ї, коли вся батьківська любов спрямовується на інших дітей.

Які особливості притаманні сексуальній поведінці сучасних підлітків? Як свідчать дані нашого другого дослідження, порівняно з кінцем минулого століття, чисельність школярів, які ще не мають сексуальних стосунків, зросла; практично вдвічі менше стало школярів, які час від часу вступають у сексуальні зв'язки (табл. 1)

Таблиця 1 - Сексуальне життя школярів (по масиву в цілому та в залежності від місця проживання) (% до тих, хто відповів)

	У цілому по масиву 2013 р.	Місто		Область 2013 р.
		1999 р.	2013 р.	
Регулярно займаються сексом	6,8	5	7,7	5,9
Час від часу займаються сексом	12,7	27	13,2	12,2
Не мають сексуальних зв'язків	80,5	68	79,1	81,9

Цілком зрозуміло, що сексуальна активність школярів зростає в тісному зв'язку з їхнім віком: якщо серед опитаних семикласників першу позицію в таблиці (регулярно займаються сексом) позначили одиниці (2%),

⁴ Гонадотропні гормони – підклас [тропних гормонів передньої долі гіпофізу](#), фізіологічною функцією яких є регуляція роботи статевих залоз.

⁵ Ранняя половая жизнь подростков. <http://shishkinily.narod.ru/ranpol.html> (access date 25.01.19).

то серед випускників шкіл таких відповідей у кілька разів більше (табл. 2).

Таблиця 2 – **Сексуальне життя школярів** (у залежності від класу навчання)(% до тих, хто відповів) (масив 2013 р.)

	7 клас	9 клас	11 клас
Регулярно займаються сексом	2,0	6,6	13,7
Час від часу займаються сексом	3,5	11,4	26,7
Не мають сексуальних зв'язків	94,5	82,0	59,6

Як свідчать результати обох досліджень, більш часто сексуальні контакти мають юнаки. Гендерні особливості сексуального життя опитаних представлено в таблиці 3.

Таблиця 3 – **Гендерні особливості сексуального життя школярів** (у залежності від місця проживання) (2013 р.) (% до тих, хто відповів)

	Місто		Область	
	Юнаки	Дівчата	Юнаки	Дівчата
Регулярно займаються сексом	8,9	6,1	10,4	2,5
Час від часу займаються сексом	20,7	6,3	20,4	6,8
Не мають сексуальних зв'язків	70,4	87,6	69,2	90,7

На перший погляд, можна б було говорити про певну позитивну тенденцію, в тому числі й пов'язану не лише із зменшенням кількості школярів, які мають досвід сексуального життя, а й щодо зниження чисельності випадкових сексуальних контактів (табл. 4). Але, як свідчать наведені дані, натомість практично в два рази зросла кількість відповідей про наявність **кількох** (!) постійних сексуальних партнерів (15% відповідей у наприкінці минулого століття й 28% сьогодні) (табл. 4)

Таблиця 4 - **Кількість сексуальних партнерів у школярів, які мають досвід сексуального життя** (% до тих, хто відповів)

	У цілому по масиву 2013 р.	Місто		Область 2013 р.
		1999 р.	2013 р.	
Один постійний партнер	46,6	46	43,2	50,5
Декілька постійних партнерів	26,3	15	28,2	24,1
Є постійний партнер, але трапляються й випадкові зв'язки	8,5	15	9,7	7,1

Тільки випадкові партнери	12,2	20	12,6	11,8
Інше	6,4	4	6,3	6,5

Найбільші відмінності в питанні про кількість сексуальних партнерів і характер сексуальних зв'язків були отримані в процесі аналізу відповідей опитаних юнаків і дівчат. Так, якщо останні частіше позначали позицію «Є один постійний партнер», то альтернатива «Є декілька постійних партнерів» переважала в анкетах юнаків, які навчаються у середніх навчальних закладах міста (табл. 5).

Таблиця 5 - Гендерні відмінності щодо кількості сексуальних партнерів у школярів, які мають досвід сексуального життя (% до тих, хто відповів) (масив 2013 р.)

	Місто	Юнаки	Дівчата	Область	Юнаки	Дівчата
Один постійний партнер	43,2	27,8	75,0	50,5	44,2	67,4
Декілька постійних партнерів	28,2	35,3	15,6	24,1	26,7	18,4
Є постійний партнер, але трапляються й випадкові зв'язки	9,7	13,5	1,6	7,1	7,5	4,1
Тільки випадкові партнери	12,6	16,5	3,1	11,8	16,7	0
Інше	6,3	6,9	4,7	6,5	4,9	10,1

Як уже зазначалось, важливою складовою збереження сексуального здоров'я є сексуальна просвіта. Навколо її доцільності точаться гарячі дискусії. Оскільки детальний розгляд їхнього змісту виходить за межі нашої публікації, обмежимося згадування щодо деяких аспектів просвітницької роботи. Перший момент пов'язаний із тим, хто повинен бути її суб'єктом. Підлітковий вік – період, коли для більшості підлітків на перший план виходить спілкування з ровесниками. У цьому спілкуванні молоді люди досягають соціальної компетентності, що відповідає їхньому віку, інтерналізують цінності й соціальні установки, вільно обговорюють питання (насамперед пов'язані з інтимним життям людини), що, як їм здається, неможливо обговорювати з дорослими. Але інформація, яку надають ровесники, часто-густо є перекрученою, оскільки однолітки з найближчого оточення підлітка самі отримували відповідні знання не з компетентних джерел. Батьки ж, навіть маючи певні компетенції, далеко не завжди готові до відвертих розмов із дітьми, проблематичним стає сексуальне виховання у неповних сім'ях. До того ж частина батьків не знає й навіть не хоче знати про сексуальний досвід своїх дітей.

Так, як свідчать дані нашого дослідження, у половини опитаних по масиву в цілому батьки нічого не знають про їхню сексуальну активність. Частіше ці факти приховують від батьків школярі, які проживають в області та в цілому опитані дівчата. Також варто звернути увагу на більшу толерантність у ставленні до сексуального життя дітей батьків-харків'ян (табл. 6, 7)

Таблиця 6 – Інформованість батьків про сексуальне життя підлітків (залежно від місця проживання) (% до тих, хто відповів)

	У цілому по масиву 2013 р.	Місто		Область 2013 р.
		1999 р.	2013 р.	
Знають, але не звертають увагу	14,6	20	18,2	10,1
Знають, але вдають, що не знають	12,4	3	14,7	9,5
Знають і не схвалюють	4,4	2	5,2	3,4
Категорично наполягають на припиненні сексуального життя	2,4	1	2,6	2,2
Не знають	50,6	45	46,3	55,8
Невідомо, чи знають	15,6	20	13,0	19,0

Таблиця 7 – Інформованість батьків про сексуальне життя підлітків (залежно від статі респондентів) (% до тих, хто відповів) (масив 2013 р.)

	Місто	Юнаки	Дівчата	Область	Юнаки	Дівчата
Знають, але не звертають увагу	18,2	20,1	15,8	10,1	11,2	7,6
Знають, але вдають, що не знають	14,7	12,5	18,4	9,5	8,0	13,2
Знають і не схвалюють	5,2	4,2	7,9	3,4	3,2	3,8
Категорично наполягають на припиненні сексуального життя	2,6	4,2	0	2,2	2,4	1,9
Не знають	46,3	44,4	48,7	55,8	58,4	50,9
Невідомо, чи знають	13,0	14,6	9,2	19,0	16,8	22,6

Більш толерантною є й позиція батьків старшокласників: цікаво, що жоден із опитаних учнів одинадцятих класів не вказав варіант «Категорично наполягають на припиненні сексуального життя». Тому у цієї групи респондентів суттєво зменшується необхідність приховувати факти свого сексуального життя, й потенційно саме їхні батьки, за умов хоча б мінімальної медично-педагогічної компетентності могли б проводити

відповідні бесіди зі своїми дітьми (табл. 8)

Таблиця 8 – Інформованість батьків про сексуальне життя підлітків (у залежності від класу навчання) (% до тих, хто відповів)
(масив 2013 р.)

	У цілому по масиву	7 клас	9 клас	11 клас
Знають, але не звертають увагу	14,6	6,5	9,7	20,9
Знають, але вдають, що не знають	12,4	9,7	3,5	19,4
Знають і не схвалюють	4,4	4,8	4,9	4,0
Категорично наполягають на припиненні сексуального життя	2,4	4,8	4,9	0,0
Не знають	50,6	62,9	63,9	36,8
Невідомо, чи знають	15,6	11,3	13,2	18,9

Щодо сексуального виховання, яке б мало організований та системний характер, сприяло б збереженню репродуктивного й сексуального здоров'я та мало б насамперед характер пропаганди безпечної сексуальної поведінки, то у цьому сенсі великі надії покладаються на програми статевої просвіти підлітків. Такі програми повинні надавати підліткам інформацію про наслідки ПСШ, небажану вагітність, навчати прийняттю усвідомлених рішень. Однією з таких програм є «Стандарти сексуальної освіти в Європі», представлені Європейським регіональним бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я та Федеральним центром у сфері охорони здоров'я.⁶ В українських школах сексуальне виховання існує у вигляді складової обов'язкового предмету «Основи здоров'я», в програмі якого розглядаються також питання здорового способу життя. Про ранні статеві контакти, інфекції, сім'ю, готовність до дорослого життя, відповідно до цієї програми, розповідають учням восьмих класів.

Досліджуючи сексуальне життя, й насамперед це треба враховувати, коли йдеться про підліткове та молодіжне середовище, слід брати до уваги, що ця проблематика належить до так званих «сензативних тем», тому соціолог неминуче бути стикатися із проблемою щирості респондента, з униканням відповідей і надаванням недостовірної інформації. Щодо власне підліткових груп, то, як вже зазначалося, значну роль у житті підлітка відіграє його оточення, яке, в тому числі, пропонує й певні зразки поведінки, що нав'язуються часом досить безкомпромісно, і зразки й схвалювані «норми» сексуальної поведінки не є виключенням. Це означає, що на підставі того, що підлітки говорять про секс, неможна робити остаточні

⁶ Стандарти сексуального образования в Европе. http://srhhivlinkages.org/wp-content/uploads/2013/04/who_bzga_standards_ru.pdf (access date 25.01.19).

висновки про те, що вони дійсно мають такий досвід й регулярно інтимне життя. Цю ситуацію ілюструють, зокрема, історія героїні фільму «American Beauty» Анджели Хейс, яка полюбляла шокувати подружок розповідями про свої сексуальні пригоди, а насправді була незайманою⁷, або переживання Чарлі Кельмекіса – головного героя популярного роману Стівена Чбоскі «The Perks of Being a Wallflower»⁸.

Таким чином, попередження та профілактика негативних явищ, пов'язаних із сексуальним життям підлітків потребує наукового дослідження й обґрунтування. Як свідчить історичний досвід, розвиток суспільства найчастіше відбувався у напрямку гальмування спонтанної сексуальності й обмеження її певними культурно-історичними рамками. Соціальні зміни останніх десятиліть сприяли індивідуалізації суспільного й особистого життя, становленню нової культури, в якій зовнішній соціальний контроль, спрямований на одноманітність, поступається місцем контролю, орієнтованому на ціннісний і поведінський плюралізм. За таких умов завданнями батьків і всіх тих, хто працює з молоддю, є допомога їй в усвідомленні того, що людина, як і раніше, потребує пошуку сенсу життя, духовної єдності, довіри, любові, в тому числі й для інтимної близькості.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Анурин, В. (2000). Сексуальная революция: двойной стандарт. СОЦИС. № 9.
- Берн, Э. (1990). Секс в человеческой любви. М.: Московский кадровый центр.
- Гидденс, Э. (2004). Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах. СПб: Издательский дом "Питер".
- Голод, С. (1996). XX век и тенденции сексуальных отношений в России. СПб : Алетейя.
- Денисенко, М., Далла Зуанна, Ж.-П. (2001). Сексуальное поведение российской молодежи. СОЦИС. № 2.
- Зеликова, Ю. (2015). Динамика сексуальной либерализации России. Журнал социологии и сексуальной антропологии. Т. XVIII. № 2 (78).
- Кон, И. (1989). Введение в сексологию. М.: Медицина.
- Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації (2000). Під ред. Сокур'янської Л. Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
- Балакірева, О., Бондар Т., Галич Ю. та ін. (2011). Рівень поширення і тенденції вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотичних речовин серед учнівської молоді України. Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. К.: ТОВ ВПК «ОБНОВА».
- Танчер, В. (2001). Социология интимности: секс, эротика и любовь в постмодерной деконструкции. Социология: теория, методы, маркетинг. № 4.

⁷ «American Beauty» — фільм Сема Мендеса, який зробив автора всесвітньовідомим. У 1999-му р. отримав 5 статуеток «Оскар», у тому числі й головну нагороду за найкращий фільм року.

⁸ Прем'єра екранізації роману, режисером якої став сам автор, відбулася на кінофестивалі в Торонто у вересні 2012 р. Картина отримала премію «Незалежний дух» за кращий дебютний фільм і потрапила до десятки кращих фільмів року за версією Національної ради кінокритиків США.

Третьяков, В. (2012). История сексуальности и понятия о ней в XX веке. <http://magazines.russ.ru/nlo/2012/117/t37-pr.html> (access date 25.01.19).

Фуко, М. (1996). Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. М.: Касталь.

Фуко, М. (2004). История сексуальности. М.: Академический проект.

Хитрук, Е. Стратегия "денатурализации" в философии Джудит Батлер. <http://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-denaturalizatsii-v-filosofii-dzhudit-batler> (access date 25.01.19)

ACTUAL PROBLEMS AND TENDENCIES OF TEENAGE SEXUAL LIFE

Nikolaievska Alla – PhD in Sociology, Docent, Department of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University, associate professor; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7705-9671>.,

Research interests: sociology of personality, sociology of education, sociology of youth, sociology of morals, social psychology, tests in sociology.

E-mail: a.andriyko@gmail.com

Пак Інна*

АКАДЕМІЧНЕ ШАХРАЙСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Стаття присвячена аналізу феномену академічної культури студентів як індикатора стану системи вищої освіти в Україні. Схарактеризовано існуючі в полі соціогуманітарних наук підходи до визначення академічної культури та тлумачення її сутності. Запропоновано авторську дефініцію академічної культури як сукупності моделей поведінки, що здобуваються в академічному просторі в процесі адаптації до зовнішнього соціокультурного середовища, внутрішньої інтеграції та розділяються більшістю представників академічної спільноти. Розглянуто теоретико-методологічні засади соціологічного дослідження академічної культури та її елементів. Акцентовано увагу на особливостях практичної парадигми, які дозволяють досліджувати різні соціальні об'єкти, в тому числі освіту. Зокрема, йдеться про таку специфічну рису цього теоретичного напрямку, як особливе ставлення до предмету та об'єкту дослідження, які неможна вивчати поза конкретним простором, часом, метою. Зроблено висновок про те, що пізнавальні можливості теорії практик дозволяють аналізувати дії суб'єктів освітнього процесу, відкриваючи нові можливості для розуміння мотивації їхніх дій, пов'язаних із навчальною діяльністю, в тому числі, і мотиви академічного шахрайства. Результати соціологічних досліджень «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» та «Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу», дають можливість зробити висновки, що найпоширенішими формами порушення принципів академічної доброчесності є списування та плагіат, які санкціонуються в результаті схвалення або байдужості суб'єктів освітнього процесу. Орієнтовані на отримання якісної освіти студенти, є потенційною рушійною силою формування умов для розвитку академічної доброчесності, яка розглядається як фундамент академічної культури.

Ключові слова: академічна культура, суб'єкти академічної культури, практична парадигма, навчальні практики, академічна доброчесність, академічне шахрайство, вища освіта, студентство.

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of academic culture of students as a status indicator of higher education in Ukraine. The existing approaches in the field of humanities to the definition of academic culture and the interpretation of its essence are described. It is proposed author's definition of academic culture as a set of patterns of behavior acquired in academic space in the process of adaptation to the external socio-cultural environment, internal integration and shared by most members of the academic

---

***Пак Інна** – доцент кафедри соціології, соціологічний факультет Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4127-4863>.

Наукові інтереси: соціологія освіти, соціологія вищої школи, соціальна психологія.

E-mail: innapak@karazin.ua

community. The theoretical and methodological principles of sociological research of academic culture and its elements are considered. The emphasis is on the peculiarities of the practical paradigm, which allow to explore various social objects, including education. In particular, we it is about such specific feature of this theoretical direction, as a particular attitude to the subject and object of research, which can't be studied outside the certain space, time and purpose. The conclusion is made that the cognitive possibilities of the theory of practice allow to analyze the actions of subjects of the educational process, opening up new opportunities for understanding the motivation of their activities related to educational activities, including the motives of academic cheating. The results of sociological research "Academic Culture of Ukrainian Students: The Main Factors of Formation and Development" and "Reforms of the Higher School of Ukraine in the Assessments of the Participants in the Educational Process" make it possible to conclude that the most common forms of violation of the principles of academic integrity are the writing and plagiarism, which are sanctioned by the approval or indifference of the subjects of the educational process. Students focused on obtaining high-quality education are a potential driving force for the formation of conditions for the development of academic integrity, which is considered as the foundation of academic culture.

Key words: *academic culture, subjects of academic culture, practical paradigm, academic practices, academic integrity, academic cheating, higher education, students.*

Одним із основних трендів дослідження сучасної системи вищої освіти в Україні є її аналіз у контексті феномену академічної культури, яка розкриває сутнісні характеристики, що детермінують не лише стан вищої освіти, але й її взаємозв'язок із навколишнім соціокультурним середовищем

Завдяки аналізу особливостей академічної культури в межах інституту освіти стають зрозумілими не лише форми академічної комунікації, але й ті змісти, які в них вкладають актори, мотиви та соціальні очікування, що детермінують комунікацію в академічному середовищі, взаємодію з іншими соціальними інститутами. Науковий дискурс феномену академічної культури висвітлений у публікаціях багатьох вчених: McCabe D.L., Trevino L.K., Butterfield K.D. (McCabe, Trevino, Butterfield, 2001), T. Becher, P. Trowler (Becher, Trowler, 2001), Mendoza P., Berger J.V. (Mendoza, Berger, 2008), А. Прохоров (Прохоров, 2010), Т. Артемяєва (Артемяєва, 2013), В. Бакірова (Бакіров, 2012), В. Ромакіна (Ромакін, 2010), Г. Хоружого (Хоружий, 2012) та ін. У той же час, жоден з авторів, на жаль, не дає чіткого визначення феномену академічної культури. Аналіз наукового доробку закордонних та вітчизняних вчених свідчить про суттєві розбіжності у розумінні сутності академічної культури, але переважна більшість авторів сходяться у визначенні основних елементів даного феномену, які складають академічну культуру як університету, так і особистості. Одним із основних напрямків щодо визначення та розуміння академічної культури є її ототожнення з корпоративною культурою та виділення великої кількості

типів відповідно до особливостей певної освітньої установи (Пак, 2016). Спільним у існуючих визначеннях є лише виокремлення суб'єктів академічної культури: науково-педагогічних працівників, студентів, аспірантів та адміністративно-технічного персоналу. Виходячи з такого розуміння феномену, на наш погляд, цілком обґрунтованим є теоретизування щодо академічної культури студентства, з огляду на теорію практик у соціології П.Бурдьє, згідно якої, власне навчальні практики інтерпретуються як узвичаєні дії суб'єктів, що зумовлені габітусом та одночасно є й результатом дії, й її способом (Бурдьє, 2001). Тобто навчальні практики, з одного боку, є реакціями габітусу на виклики академічного середовища, а з іншого – проявами певного типу габітусу, що є характерним для цієї соціальної групи (студентів), їхніми відмінними ознаками. Повсякденні студентські практики, які є складовими академічної культури, містять у собі не лише ті, що пов'язані з навчальним процесом, а й ті, що відображають позааудиторну активність та сприйняття академічного простору.

Теорія практик та практичний підхід у контексті дослідження академічної культури мають не лише теоретичне значення, але й можуть забезпечити принципово новий підхід до емпіричного дослідження освітнього простору. Освітні практики при подібній інтерпретації надають сенс таким важливим ціннісним поняттям феномену академічної культури, як доброчесність, автономія, справедливість тощо, дійсний, а не декларативний сенс яких міститися саме в певних способах діяльності, на фоні яких вони використовуються. Це дозволяє нам описувати академічну культуру студентів як систему цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, притаманних студентам університету. На нашу думку, найбільший емпіричний потенціал має визначення академічної культури як сукупності моделей поведінки, що здобуваються в академічному просторі в процесі адаптації до зовнішнього соціокультурного середовища, внутрішньої інтеграції та розділяються більшістю представників академічного середовища (Пак, 2017).

Структура академічної культури є багатокомпонентною та містить у собі всі типи формальних і неформальних практик, основними з яких є навчальна та наукова діяльність. Ціннісним виміром академічної культури є так звана академічна доброчесність, антиподом якої вважається академічне шахрайство в усіх його численних проявах: плагіат, списування, корупційні дії тощо. На наш погляд, ці форми академічної недоброчесності також можуть розглядатися як повсякденні навчальні практики **Метою статті** є аналіз різних проявів академічного шахрайства, причини та особливості їхнього поширення в вищій школі України.

Особлива увага до цього елементу академічної культури студентів пов'язана з тим, що існування цих моделей академічного шахрайства в

рамках вітчизняного академічного простору суттєво знижує рівень якості освіти в цілому. До академічного шахрайства належать підготовка та використання шпаргалок; списування та плагіат; скачування готових робіт із мережі Internet; апелювання до сімейних, матеріальних, соціальних, фізичних проблем як мотивів підвищення оцінки; «вимагання» оцінок; використання адмінресурсу та соціального капіталу для підвищення оцінок; прями/непрямі та фінансові/нефінансові хабарі; надання послуг викладачеві чи адміністрації. У такому розумінні одним із ключових елементів академічної культури можна вважати такий її ціннісно-мотиваційного вимір як мотивація вступу до ВНЗ, яка важлива не тільки сама по собі, а тому, що є одним із ключових факторів формування мотивації до навчання. Навколо неї вибудовується цілий комплекс поведінкових практик, які студенти реалізують протягом навчання у вишах, а згодом ці усталені практики перетворюються на традиції, які, в свою чергу, визначають особливості академічної культури студентства.

Для визначення стану вітчизняної академічної культури звернемось до результатів соціологічних досліджень «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» (опитано 1928 студентів та 374 викладача у 25 вишах України; проведено 8 фокусованих групових інтерв'ю зі студентами у різних регіонах України) та «Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу» (проведено 32 фокусованих групових інтерв'ю зі студентами та викладачами у різних містах України). Як свідчать результати опитування, більшість студентів (62%) причиною вступу до ВНЗ називають бажання отримати знання та стати висококваліфікованими фахівцями. У той же час, на думку викладачів (54%), студенти вмотивовані насамперед тим, що з дипломом ВНЗ легше знайти хорошу, престижну роботу.

Іншими причинами вступу до вишу студенти вважають існуючі в суспільстві стереотипи та традиції («всі так роблять»), дещо менше згадувань пов'язано із можливістю самореалізації та особистісного розвитку; варто зазначити, що, за результатами фокусованих групових інтерв'ю, найбільш поширеною є саме ця група факторів. За час перебування у вищій системі мотивацій зазнає певних змін. Так, бажання отримати знання і стати висококваліфікованим спеціалістом (яке було на момент вступу до ВНЗ) поступово змінюється у напрямі переважання формальних атрибутів (отримання диплому).

Виключенням є останній курс навчання, коли актуалізується необхідність професійних знань та навичок, що пов'язана з пошуком місця роботи. Це є непрямим свідченням відсутності чіткої професійної орієнтації вітчизняного студентства, проте в цілому студенти докладають більших зусиль, аби отримати кращі оцінки з профільних предметів,

викладання оцінюють значно вище, а завдання за непрофільними предметами здебільшого виконуються за залишковим принципом.

Як свідчать отримані нами дані (Табл.1), студенти сприймають оцінки, в першу чергу, як необхідний та достатній атрибут для отримання стипендії, по-друге, як певний індикатор успішності навчання. Слід зазначити, що студенти, у порівнянні з викладачами, частіше вважають, оцінки такими, що не відповідають їхнім реальним знанням (так вважає більше половини студентів), у той час як, на думку більшості викладачів (67%), між знаннями та отриманими оцінками є певний зв'язок.

Найпопулярнішими практиками виконання перевірочних робіт, що можна вважати проявами академічного шахрайства, респондентами було визначено підготовку шпаргалок на підставі лекційного або іншого матеріалу, наданого викладачем (65% - студентів і викладачів), списування відповідей на питання, перебуваючи у мережі Інтернет (50% — студенти, 44% — викладачі) та підготовка шпаргалок, «бомб» на підставі матеріалу, знайденого в Інтернеті (42% - студенти, 38% - викладачі). Учасники фокусованих групових інтерв'ю виявилися значно критичнішими в своїх оцінках

Рис. 1 Розподіл відповідей на запитання: «Якщо студенти вашого факультету зазвичай складають іспити несамотійно, то як вони

найчастіше поводяться?» (у залежно від мотивації навчання) (у % до тих, хто відповів)

Традиційними вважаються рукописні шпаргалки, які створюються безпосередньо студентом на базі конспекту або підручника, рідше - інформації з Інтернету. Ця практика сприймається як студентами, так і викладачами, в якості одного з методів підготовки, що дозволяє краще запам'ятати матеріал.

Практика використання традиційних рукописних шпаргалок поступається використанню друкованим шпаргалкам та смартфонам із завантаженими текстами відповідей на питання перевірочних робіт.

Можливість списування регламентується викладачами як безпосередньо (через жорсткість покарання та контроль), так і опосередковано, коли даються завдання, відповіді на які неможливо списати, оскільки такі завдання орієнтовані на практичне застосування отриманих знань.

Що стосується підготовки письмових робіт, то найбільш поширеними практиками порушення норм академічної доброчесності є роздрукування готових робіт з Інтернету (60% - студенти та 75% - викладачі), використання готових робіт друзів-студентів або випускників (41% - студенти та 39% - викладачі), а також придбання готових робіт у спеціалізованих компаніях (34% - студенти та 25% - викладачі). Викладачі, частіше за студентів, зазначають, що студенти роздруковують готові роботи з Інтернету, а в той же час студенти стверджують, що купують готові роботи.

Висновок. У рамках вітчизняної академічної культури різні форми кооперації в малих групах та академічних спільнотах, зокрема серед студентства, призводять до схвалення або байдужості стосовно різних форм порушення принципів академічної доброчесності, які є стрижневою складовою академічної культури. Не зважаючи на існування різних, на перший погляд не схожих форм академічного шахрайства, основною причиною їхнього розвитку є контекстний фактор, що підсилюється відсутністю чіткості в формулюванні вимог та інструкцій щодо студентських робіт, розуміння різниці між «правильним» і «неправильним», а також упевненістю студентів у тому, що викладачі в цілому байдуже ставляться до фактів академічного шахрайства.

Певною «традицією» вітчизняного студентства є підготовка та використання шпаргалок, яка має більш ніж піввікову історію, оскільки сформувалась ще в умовах радянської вищої школи й, ставши елементом студентської повсякденності, відтворюється кожним наступним поколінням. Внаслідок цього переважною більшістю студентів списування та плагіат сприймається не як відхилення від норм академічної

доброчесності, а як певний елемент освітнього процесу та взаємодії студент-викладач.

Суб'єкти освітнього процесу перекладають більшу частину провини один на одного, зокрема, вимушене шахрайство в процесі навчання студенти пов'язують з некомпетентністю викладачів. У той саме час студенти, які орієнтуються на отримання знань, навчаючись в умовах існуючої академічної культури, не лише більш орієнтовані на загальносвітові академічні норми та цінності, а й є потенційною рушійною силою кардинальних змін системи вищої освіти, в результаті яких буде створено умови для формування та розвитку принципів академічної доброчесності, яка є фундаментом академічної культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

Becher T., Trowler P. R. (2001). *Academic Tribes and Territories*. Maidenhead: Open University.

McCabe D. L., Trevino L. K., Butterfield K. D. (2001). Cheating in Academic Institutions: A Decade of Research. *ETHICS & BEHAVIOR*, 11(3), Lawrence Erlbaum Associates, Inc. – P. 219–232.

Mendoza P., Berger J.B. (2008). *Academic Capitalism and Academic Culture: a Case Study*. *Education Policy Analysis Archives*. Vol. 16. No. 23. – Pp. 1-24.

Pak I.V. (2016). Academic culture: essence, concept, main forms and elements. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Nr 2(6). Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – P. 90-96.

Артемьева Т.В. (2013). Академическая культура как теоретическая проблема и практическая задача *Вестник Герценовского университета*. №1. СПб, РГПУ им.А.И.Герцена. С. 34-36.

Бакиров В.С. (2012). Университеты «третьей волны»: социокультурная миссия. «Universitates». *Наука и просвещение*. Харків. №1. – С. 22-30.

Бурдые П. (2001). *Практический смысл* / пер. с фр. А.Т. Бикбова, К.Д. Вознесенской, С.Н. Зенкина [и др.] ; общ. ред. и послесл. Н.А. Шматко. СПб.

Пак І.В. (2017). Академічна культура: деякі аспекти соціологічної інтерпретації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Випуск 39. – С.323-327.

Прохоров А. В. (2010). Соотношение корпоративной и академической культур современном университете. *Вестн. Тамбовского гос.ун-та*. Вып. 10 (9). – С. 179-184.

Ромакін В.В. (2010). Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Педагогіка*. Вип. 123. Т. 136. – С. 34-41.

Хоружий Г.Ф. (2012). *Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти*. Тернопіль:

**ACADEMIC CHEATING AS AN ELEMENT OF THE UKRAINIAN
STUDENTS' ACADEMIC CULTURE (ACCORDING TO RESULTS OF
SOCIOLOGICAL RESEARCH)**

Pak Inna – Associate Professor, Department of Sociology, School of Sociology
V. N. Karazin Kharkiv National University, <https://orcid.org/0000-0002-4127-4863>.

Research interests: sociology of education, sociology of high school, social psychology

E-mail: innapak@karazin.ua

Голиков Александр*

НЕДОПУСТИМОЕ КАК ЗНАНИЕВАЯ СТРУКТУРА: ЭМПИРИЧЕСКИЙ ЗОНДАЖ ВОСПРИЯТИЯ МОЛОДЁЖИ ХАРЬКОВА (МЕЖПОКОЛЕНЧЕСКИЙ СРЕЗ)

В статье осуществляется анализ знаниевых структур молодёжи Харькова на примере суждений о допустимом и недопустимом. Автор опирается на ряд синтетических теорий в социологии, а также на исследования социологов, философов, специалистов в области культуры по поводу запретного и сакрального. Сравнивая со структурами представителей старших поколений, а также с общими показателями для жителей Харькова, автор исследует внутреннюю структуру, содержание и параметры комплекса суждений о допустимом и недопустимом. При этом применяется метод анализа индексов, а также исследование внутренней структуры мнения харьковчан о запретном и разрешённом. Демонстрируются соотношения допустимого и недопустимого, выделяются возможные оси вычленения харьковчанами (не)допустимого. Формулируется вывод о том, что множество суждений о (не)допустимом представляют собой консистентный комплекс суждений, несмотря на свою кажущуюся разорванность внутренне связанный в единый континуум социального знания.

Ключевые слова: недопустимое, социология знания, структура знания, Харьков, знание, World Value Survey, восприятие, молодёжь.

The article analyzes the knowledge structures of Kharkiv youth using the example of judgments about permissible and unacceptable. The author relies on a set of synthetic theories in sociology, as well as on the research of sociologists, philosophers, and specialists in the field of culture about the unacceptable and sacred. Comparing with the structures of representatives of the older generations, as well as with the general indicators for residents of Kharkov, the author explores the internal structure, content and parameters of a set of judgments about permissible and unacceptable. In this case, the method of analysis of the indices is used, as well as the study of the internal structure of the opinion of Kharkiv citizens on the unacceptable and permitted. The ratios of the allowable and the unacceptable are demonstrated, and the possible axes of the (not) admissible Kharkov divisions are highlighted. The conclusion that the set of judgments about the (un)permissible is a consistent set of judgments, despite its apparent discontinuity that is internally connected into a single continuum of social knowledge is formulated.

Key words: unacceptable, sociology of knowledge, structure of knowledge, Kharkov, knowledge, World Value Survey, perception, youth

---

* Голиков Александр – кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6786-0393>.

Научные интересы: история социологии, теория социологии, синтетические теории, социология знания, социальный порядок, социальные неравенства, насилие, социология вещей.

E-mail: a.s.golikov@gmail.com

"Да и затраты, связанные с потраченным временем, лишь в раннее Новое время становятся темой обсуждения, и не в последнюю очередь в связи с теми временными замедлениями, что привносил с собой рынок, и расходами, связанными с кредитами. В дискуссиях о запрете ростовщичества и о возможностях обойти этот запрет теологическая сторона снова и снова подчеркивала значимость того обстоятельства, что время было отпущено и предопределено фактом творения и, следовательно, его нельзя ни покупать, ни продавать. Лишь в раннее Новое время само время становится проблемой уже не только как аспект всеобщей неисправности явленного людям мира после грехопадения" (Луман, 2009, с. 81-82)

Социологическая традиция привычно понимает общество через положительные, «позитивные» определения. И лишь со становлением постнеклассической рациональности и постнеклассического типа науки социология получила возможность определять общество не только катафатически, но и апофатически. Именно таким, апофатическим, является определение социального как контингентного (по Н. Луману (Луман, 2009) или доксы как общеприемлемых, **недискутируемых**, очевидных и безусловных определений, как в том числе набора рестрикций, ограничений и немыслимостей (Бурдье, 2001).

Более того, сам факт наличия любого из четырёх уровней легитимации, о которых говорят П. Бергер и Т. Лукман (Бергер, Лукман, 1995) предполагает неочевидный запрет и ограничение способов и действий по осмыслению в альтернативных или других направлениях. Безусловно, «зачаточные утверждения» слабее запрещают, чем «символические универсумы», но реификация и натурализация остаётся ключевым механизмом в функционировании знания людей об окружающем их мире, - и особенно это хорошо проявляется в сочетании перmissивности⁹ или ветивности¹⁰.

Гибкость и восприимчивость молодёжного сознания оказывается ещё более проблематизированной и социологически туманной во времена социальных изменений, сдвигов и неоднозначностей. На микроуровне и на уровне знаниевых структур социологи обнаруживают себя перед ситуацией, когда стандартное, привычное, приемлемое, очевидное, доксихное становится токсичным, проблематизированным не только социологом, но и самими повседневными агентами, или же профессиональными фабрикантами знания, а также обслуживаемых этим знанием порядков. Тезис, выдвинутый С.А. Макеевым, в отношении структур, которые пришли в движение сами, а не только стали контекстом

⁹ С латыни permit – разрешение.

¹⁰ С латинского veto – запрещать.

для движения агентов в этих структурах (Макеев и др., 2006), наложился на тезисы о глобализации, индивидуализации, разрушения метанарративов, неолиберализацию глобального мира. Показательно, что немало общественных, политических, социальных, эпистемологических дискуссий развернулось вокруг восприятия, представления и практикования (не)допустимого. Достаточно мощным и интересным примером этого является мифологизированная за последние несколько лет концепция «окон Овертона», которая, с одной стороны, сакрализует и мистифицирует запрещённое и процесс его пермиссивизации.

В связи со всем этим **целью** нашей работы будет исследование специфики и знаниевой конституции (не)допустимого в восприятии молодёжи Харькова.

Эмпирической основой нашего исследования является исследование, осуществлённое группой социологов кафедры социологии ХНУ имени В.Н. Каразина (сентябрь – декабрь 2017 года; полевой этап – декабрь 2017 года) под руководством д.с.н., проф. А.А. Мусиезова на тему «Традиционные, современные и постмодерные ценности в украинском мегаполисе (пример Харькова)». Исследование было проведено с участием автора статьи методом face-to-face интервью, выборка была разработана на основе статистических данных о структуре населения Харькова и является репрезентативной для взрослого населения города по полу, возрасту и образованию. Выборка составляет 800 респондентов (n=800).

Социологическое наблюдение связи культуры и избегания или умолчания, запрета или табу концептуально можно начать с проблематики избегания (avoidances) у З. Фрейда (Фрейд, 2009), которая хорошо komponуется с общей идеей подозревания за очевидностью социального скрытые феномены и явления. В проблематике табу З. Фрейд раскрывал священность и нечистоту, что в последствии было разносторонне и глубоко концептуализировано представителями Коллежа Социологии, с одной стороны, и антропологами в лице М. Дуглас (Дуглас, 2000) – с другой. Именно соотношение сакрального и нечистого, возвышенного и низменного характеризует прежде всего соотношение наслаждения, свободы, коммуникации, секса, пищи, воздержания или отказа на уровне церемоний или этикета. Исключением из тотальности запрещённости оказывается лишь праздник, эксцесс, эксцентричность, экстаз – легальное и санкционированное нарушение порядка запретного.

В современной социологии эта проблематика поднимается и со стороны «коллективного бессознательного», как это обозначил П. Бурдьё (Бурдьё, 2001), или «институционального бессознательного» у С. Жижек (Жижек, 2013). Этот взгляд на грани Э. Дюркгейма и З. Фрейда позволяет вынести за пределы индивидуальной субъектности Запрет и Запретное, превратить его в место встречи Другого и Я. Это подтверждается и

разработками Жана Бодрийяра, с его проблематикой стыда и сексуальности как фактора «общей связи и общей экзальтации», и идеями Норберта Элиаса, в которых цивилизовывание концептуализируется как процесс инкорпорирования стыда, виновности, целомудрия, норм, запретов, ценностей, а запрещение санкционируется только внутренним контролем, а не внешним. Это механизм, схожий с механизмом трансформации репрессии в соблазн, цензуры – в «функцию повседневности» (Бодрийяр, 2006), а демонстрация запретного в преувеличенном модусе «является более эффективной, чем стратегия доброго старого подавления путем запрета» (Бодрийяр, 2000а, с. 36). Это вытесняет запрет, заменяет его соблазнами, ибо «нет больше никакой нехватки, никаких запретов, никаких ограничений: утрата всякого референциального принципа» (Бодрийяр, 2000b, с. 31). Запрет трансформируется в реификат и натурат, он в виде схем восприятия «грязного» или «чистого», «здорового» или «болезненного», «опасного» или «безопасного», «красивого» или «уродливого», «привлекательного» или «отталкивающего» оказывается ценным для самих носителей запрета.

Это позволяет в более современных разработках антропологу Мэри Дуглас проанализировать знаниевые механизмы «представлений о том, что такое грязь» (Дуглас, 2000). Произвольность «священных правил» ограждаются от критики и от «светского осмысления» путём принудительно-неосмысливаемой идентификации «будьте святы», то есть постановкой объектов принуждения по определённую сторону от священного и нечистого.

Всё это указывает на то, что запрет (табу) оказывается конститутивным компонентом священного, а вместе с ним – социального как ткани и как структуры. Концепции рационального выбора или концепции «договорного происхождения» являются неизбежно профанирующими, неизбежно упрощающими и редуцирующими. Конвенциональное согласие о (не)приемлемости не есть табу. Формальное и структурное совпадение не означает сущностной идентичности. Поэтому же терпят неудачу попытки массового, индустриализированного и технологического «производства запретов»: их рационализация и демагизация исключает и забывает о том, что «роль разного рода запретов в организации жизни индивидов и сообществ, акцентируя внимание на табуировании жизненного пространства человека, помогают дистанцироваться от природы, обозначить границы рукотворного мира и тем самым идентифицировать себя», а также «помогают организовать стратификацию человеческой коммуны и имеют наибольшее значение в пограничных зонах, между разными уровнями, состояниями, классами и любыми другими организационными формами» (Торопова, 2005, с. 96).

В частности, именно на освящение и сакрализацию, эстетизацию и возвышение работает ритуализация запрета, его кодификация символами и оснащение мифами. Брак, пища, секс, гигиена, - всё это представляется как универсалии не только культуры, но даже природы. Тем самым производится ещё и возможность совместного существования, а также существования людей в определённой экологической и материальной среде.

Именно такой полифункциональностью объясняется разнообразие запретов, среди которых можно выделить:

- «1) то, как вести себя нельзя (запреты);
- 2) то, как вести себя непременно следует (жесткие предписания);
- 3) то, как вести себя нежелательно, но позволительно (мягкие ограничения);
- 4) то, как вести себя допустимо, но необязательно (мягкие отклонения)» (Кочетова, 2014, с. 7).

Однако эта же полифункциональность и следующая за этим размытость и относительная произвольность актуализации запретов позволила модерну атаковать сам феномен запрета как с рациональных позиций (что осуществила прежде всего философия Просвещения), так и с позиций сексуальной эмансипации, дестабуизация традиционных запретов, баумановское «восстание против норм» (Бауман, 2008), и, соответственно, современное становление новых табуизаций и санкционирование.

В этом свете исследование практик, восприятий и оцениваний табуизации и (за)прещения оказывается вдвойне и втройне актуальным, особенно в условиях динамики постсоветского пространства и городского сообщества, что удобно проиллюстрировать на примере сознания молодых харьковчан.

Отметим (см. таблицу 1), что молодёжное сознание существенно перmissiveй (сумма средних индексов на 5% выше, чем у группы старше 30 лет по возрасту). Это может свидетельствовать:

- с одной стороны, о том, что процесс формирования запретного и (не)допустимого знания является биографически длительным, и к моменту исследования (а точнее говоря, к возрасту «меньше 30 лет») он не был завершён; иначе говоря – что границы дозволенного и недозволенного для молодёжи являются более размытыми и прозрачными, чем для старшего поколения, и разница здесь онтогенетична;

- с другой стороны, о том, что молодое поколение принадлежит уже к несколько более перmissiveй обществу, и его структуры знания релевантны этому обществу. В таком случае разница филогенетична.

Показательно, что перmissiveйность молодёжи не распространяется на такие «поколенчески маркированные» и «поколенчески заинтересованные» практики и действия, как насилие родителей над

детьми (что закономерно, ожидаемо и вполне объяснимо в общих гипотезах), проезд без оплаты в общественном транспорте (что, вероятно, также объяснимо как онтогенетически (то есть тем, что молодёжь в среднем менее обеспеченна и социально устроена), так и филогенетически (представление об общем благе, каковым является общественный транспорт, в обществе неолиберального капитализма различается по сравнению с обществом коммунитаристским, детьми которого являются старшие поколения)) и аборт (что нам представляется как раз несколько менее ожидаемым – впрочем, здесь и разницы достаточно невелики, в районе 0,04).

Таблица 1. Допустимость явлений с точки зрения харьковчан
(индекс, где 1 – минимальная допустимость, 10 – максимальная допустимость; явления упорядочены по значению среднего)

	В целом по выборке		Молодёжь (n=240)		Старше 30 лет (n=973)	
	Среднее	СКО	Среднее	СКО	Среднее	СКО
Сексуальные отношения до брака	7,0893	2,84220	7,4833	2,57599	6,9917	2,89734
Развод	6,5145	2,84656	6,6250	2,71849	6,4871	2,87803
Аборт	4,8608	2,64114	4,8285	2,76683	4,8688	2,61060
Проезд без оплаты в общественном транспорте	3,5058	2,60707	3,4833	2,49680	3,5113	2,63481
Гомосексуализм	3,2686	2,68435	3,7625	2,80873	3,1464	2,63994
Проституция	3,1635	2,42126	3,4583	2,42337	3,0906	2,41644
Неуплата налогов, если есть такая возможность	2,5893	2,03136	2,7333	2,04851	2,5536	2,02658
Получение государственных пособий, на которые у человека нет права	2,4666	2,10693	2,8075	2,22962	2,3827	2,06826
Получение взятки, используя служебное положение	1,7997	1,54188	1,9375	1,63393	1,7655	1,51714
Самоубийство	1,7448	1,62830	1,8577	1,8577	1,7171	1,58559
Если родители бьют детей	1,6040	1,23462	1,5750	1,14740	1,6111	1,25568
Кража чужой собственности	1,3903	1,09665	1,4583	1,20595	1,3735	1,06795
Насилие против других людей	1,3886	0,95045	1,4542	1,10438	1,3724	0,90836
Если муж бьет жену	1,3160	0,89219	1,3292	0,87023	1,3128	0,89794
Суммарно	42,7018	27,52496	44,7936	27,88793	42,1846	27,40466

Показательно и то, что порядок допустимости, установленный нами в таблице 1 по индексу, выведенному для общевыборочных предпочтений, полностью воспроизводится в немолодёжных социальных группах, и лишь несколько корректируется для молодёжи (впрочем, все «сдвиги» происходят исключительно внутри выделенных нами четырёх групп

явлений, распределённых нами по степени перmissивности и ветивности, а переходов между группами не наблюдается).

Таким образом, можно заметить, что знаниевые структуры, выделенные для харьковчан как таковых, в целом воспроизводятся внутри молодёжной возрастной когорты. Хотя мы и наблюдаем, что гомосексуализм, например, перемещается существенно «вверх» и рассматривается как более перmissивное явление, чем в среднем по выборке; также мы наблюдаем, что не только как более перmissивное, но и на строчке «вверх» в «рейтинге перmissивности», оказывается получение государственных пособий без права на это. Точно так же, заметим, при этом несмотря на господство индивидуалистической и неолиберальной идеологии наблюдается согласие с тем, что получение взятки «более допустимо», чем самоубийство (хотя в господствующем дискурсе самоубийство как распоряжение собственным телом, жизнью и временем является очевидно менее осуждаемым, чем получение взятки). Однако, несмотря ни на что, насильственные действия оказываются в самом низу «рейтинга».

Показательным оказывается сравнительный анализ внутренней структуры допустимости явлений для молодых харьковчан и жителей города в возрасте свыше 30 лет (см. таблицы 2-3). Мы видим, что структуры этих распределений качественно совпадают, различаются лишь количественные «нагрузки» тех или иных фрагментов структуры.

Во всех этих случаях наблюдается следующая картина:

– во всех, кроме трёх явлений, доминирующим показателем является «это никогда не заслуживает оправдания», однако эта ригидность существенно варьируется – от 30 до 80% для разных показателей у молодёжи, от 31,8 до 82% - у старших поколений;

– в двух случаях (для развода и сексуальных отношений до брака, то есть явлений достаточно онтологически и знаниево «соседающих») наблюдается не столь радикальное, но всё-таки превалирование точки зрения, что это всегда заслуживает оправдания (хотя этот пик и находится и для молодёжи, и для старших поколений между 18 и 29%);

– наконец, в случае с абортами наблюдается доминирование «сомневающейся» и «колеблющейся» точки зрения на отметке 5 (в районе 20% респондентов), а вторым пиком является консервативное «это ни в коем случае не может быть оправдано». Более насыщенным оказывается ветивное «крыло» распределения мнений по данному вопросу, хотя и перmissивное «крыло» также достаточно представлено и уж точно выходит за пределы статистической погрешности. Причём, что характерно, эта структура уверенно воспроизводится независимо от возрастов.

Таблица 2 – Допустимость явлений с точки зрения молодых харьковчан (в возрасте до 30 лет; n=240) (% от ответивших; в таблице выделены самое высшее, второе и третье значение по столбцу; явления представлены по мере предъявления респонденту в ходе опроса)

	Получение государственных пособий, на которые у человека нет права	Проезд без оплаты в общественном транспорте	Кража чужой собственности	Неуплата налогов, если есть такая возможность	Получение взятки, используя служебное положение	Гомосексуализм	Аборт	Проституция	Развод	Сексуальные отношения до брака	Самоубийство	Если муж бьет жену	Если родители бьют детей	Насилие против других людей
Это никогда не заслуживает оправдания	44,8	29,6	81,3	44,2	62,1	35,0	18,4	30,0	4,6	3,8	70,3	80,8	71,3	79,2
2	14,6	15,8	8,3	10,4	17,1	7,9	7,9	10,4	4,2	,8	10,9	10,8	14,2	9,2
3	7,9	12,1	3,3	15,8	7,5	10,0	7,5	17,5	6,3	4,6	6,7	6,3	7,1	5,0
4	8,4	10,0	1,7	9,6	2,5	7,1	8,4	12,5	7,9	6,7	2,5	0,4	3,3	2,5
5	11,7	15,8	2,9	8,3	5,0	16,3	19,7	14,2	15,8	9,6	3,8	1,3	2,9	3,3
6	5,4	4,2	1,7	5,4	2,5	9,2	10,9	4,2	7,5	6,3	2,1			0,4
7	2,9	2,9	,8	3,8	1,7	2,5	5,9	3,3	6,7	6,7	,8		1,3	
8	1,7	3,8		,8	1,7	3,3	11,3	1,7	13,8	13,3	1,3			
9	,8	2,1		1,3		,8	2,9	2,5	15,0	19,6	,4	,4		,4
Это всегда заслуживает оправдания	1,7	3,8		,4		7,9	7,1	3,8	18,3	28,7	1,3			
Всего	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

В этом смысле можно говорить, что более или менее сомнительным, дискуссионным и действительно неоднозначным из всего, что социологический инструментарий предложил нашим респондентам, оказался лишь аборт и, отчасти, развод, а также проституция (заметим для последних двух локальные пики в районе сомневающегося и колеблющегося варианта ответа «5»). Остальные же явления оцениваются

достаточно однозначно, о чём свидетельствуют не только пики, но и то, что следующие за пиками показатели находятся недалеко от пиков по шкалам – причём как перmissивно, так и ветивно. Показательно, пожалуй, то, что в отношении ветивности наблюдается более ярко выраженная иерархия согласия, тогда как в отношении перmissивности более или менее прозрачная иерархия (и то с локальным пиком в районе «5») наблюдается лишь для сексуальных отношений до брака; кстати, для молодёжи этот локальный пик более сглажен, чем для старших поколений.

Таблица 3 – Допустимость явлений с точки зрения харьковчан в возрасте свыше 30 лет; n=973) % от ответивших; в таблице выделены самое высшее, второе и третье значение по столбцу; явления представлены по мере предъявления респонденту в ходе опроса)

	Получение государственных пособий, на которые у человека нет права	Проезд без оплаты в общественном транспорте	Кража чужой собственности	Неуплата налогов, если есть такая возможность	Получение взятки, используя служебное положение	Гомосексуализм	Аборт	Проституция	Развод	Сексуальные отношения до брака	Самоубийство	Если муж бьёт жену	Если родители бьют детей	Насилие против других людей
Это никогда не заслуживает оправдания	54,6	31,8	83,4	47,8	68,9	46,3	17,3	41,2	10,0	8,5	74,8	82,7	71,7	79,9
2	14,0	14,5	8,2	13,8	13,2	8,7	5,7	10,7	2,6	3,2	8,6	10,1	12,7	10,0
3	9,1	13,7	2,8	12,1	6,4	9,1	9,3	12,3	4,4	3,3	5,3	4,2	7,5	6,2
4	5,6	7,7	1,5	9,0	3,8	5,4	7,2	7,7	5,3	4,1	2,3	1,1	3,3	1,6
5	7,0	13,1	2,4	7,0	3,6	12,5	20,8	14,0	16,4	12,5	4,5	1,2	2,6	1,9
6	3,6	4,6	1,0	5,3	1,9	6,2	11,2	4,5	9,0	6,1	2,0	,2	1,2	,2
7	3,3	4,1	,3	1,9	1,0	3,2	10,8	2,4	7,2	7,3	1,1		,6	,1
8	,6	3,0	,1	1,3	,5	2,8	9,3	2,7	12,5	12,5	,5	,1	,1	
9	,9	2,5	,1	1,0	,1	1,5	4,3	1,8	14,0	17,4	,1	,1	,1	

Это всегда заслуживает оправдания	1,3	5,0	,1	,8	,5	4,4	4,1	2,8	18,7	25,1	,7	,2	,2	,1
Всего	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Таким образом, в ходе анализа морально-этического сознания молодых харьковчан и структур (не)допустимого в их сознании мы обнаружили, что знаниевые агрегаты, структуры и феномены достаточно устойчивы, воспроизводятся в обществе «сквозь» поколения, и что, казалось бы, связанные только научными абстракциями (отнесения к сфере интимного или отнесения к сфере насилия, например), социальные явления не только в научном восприятии, но и в восприятии повседневных агентов группируются, консистентизируются и согласовываются определённым образом.

В этом смысле новое содержание и смысл обретает тезис, что социальное знание фабрикуется не ситуативными актами, акцию и конвенциями людей, но длительно, устойчиво, жёстко и фактично воспроизводимыми социальными установлениями, коллективными предприятиями (как пред-приниманием определённых действий, объективирующих инкорпорированное в предпринимателей прошлое) и знаниевыми агрегатами и конгломератами (идеологиями, правилами, дискурсивными конструкциями).

Именно в этом смысле (не)допустимое оказывается таким длительно существующим социальным фактом, фактом коллективного представления и восприятия; оно дюркгеймовски существует, оно эссенциально, и сам по себе концепт «(не)допустимое», таким образом, теоретически и эмпирически возможен и необходим в социологии для дальнейшего исследования знаниевых структур агентов.

Безусловно, избранные в инструментарий проблематизированные и конвенционально ветированные явления слабо способны отразить как общественные дискуссии, так и длительные, болезненные, сложные, дискуссионные процессы пермиссивизации и ослабления социальной запретности. В этом смысле исследование (не)допустимого может быть оценено как перспективное и важное направление социологического анализа знаниевых структур, поскольку а) позволяет на уровне знаний отслеживать трансформации и трансмутации (в терминах П. Штомпки) социальных порядков и режимов, б) обращаться к повседневным агентам на «их языке», посредством знакомых и актуальных для них вопросов и

проблем; в) позволяет равно обращаться к структурам, вещам, знакам, коммуникациям и практикам, ибо их знаниевые репрезентации сопоставимым и взаимноредуцируемы.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бауман З. (2008). Текущая современность. Санкт-Петербург: Питер.
- Бергер П., Лукман Т. (1995). Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва: Медиум.
- Бодрийяр Ж. (2000). Прозрачность зла. Москва: Добросвет.
- Бодрийяр Ж. (2000). Соблазн. Москва: Ад Маргинем,
- Бодрийяр Ж. (2006). Общество потребления. Москва: Республика.
- Бурдые П. (2001). Практический смысл. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Дуглас М. (2000). Чистота и опасность. Анализ представлений об осквернении и табу. Москва: Канон-Пресс.
- Жижек С. (2013). От запрета наслаждения к наслаждению запретом. Новое литературное обозрение. 1 (119). 16-27.
- Кочетова Л. (2014). Концептуализация и динамика табу в рекламном дискурсе. Язык и культура. 2 (26). 5-17.
- Луман Н. (2009). Самоописания. Москва: Логос, Гнозис.
- Макеев С.А. и др. (2006). Новые социальные неравенства. Киев: ИС НАНУ.
- Торопова А. (2005). Политическое табу: постановка проблемы. Вестник Московского университета. Политические науки. 5. 94-97.
- Фрейд З. (2009). Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии. Харьков, Фолио.

IMPERMISSIBLE AS A KNOWLEDGE STRUCTURE: EMPIRICAL SKETCH OF KHARKOV YOUTH' PERCEPTION (INTERGENERATIONAL ASPECT)

Golikov Alexander – PhD in sociology, Associate Professor, Sociology Department of V.N.Karazin Kharkov National University, <https://orcid.org/0000-0002-6786-0393>.

Scientific interests: history of sociology, sociological theory, synthetic theories, sociology of knowledge, social order, social inequalities, violence, sociology of things.

E-mail: a.s.golikov@gmail.com

Dla autorów:

Artykuły są przyjmowane w języku: ukraińskim, polskim, rosyjskim i angielskim.

Struktura tekstu

1. Część informacyjna

- Imię i nazwisko autora (autorów) (czcionka Times New Roman, bold, rozmiar 14),
- Tytuł artykułu (wersaliki, wyśrodkowane, bold, rozmiar 14),
- Abstrakt (100-200 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim (200-250 słów, rozmiar czcionki 12),
- Słowa kluczowe (5-10 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim,
- Tekst artykułu,
- Bibliografia.

Imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, abstrakt, słowa kluczowe powinny być w języku artykułu i języku angielskim, w przypadku, gdy artykuł jest w języku angielskim, autor zamieszcza tylko abstrakt angielski.

2. Tekst

- Tekst powinien liczyć 11 000 – 20 000 znaków ze spacjami;
- Artykuł powinien być napisany w edytorze Word dla Windows w formacie *.RTF -u *.DOC.;
- Marginesy po 2 cm z lewej i prawej strony oraz z góry i z dołu;
- Czcionka Times New Roman, rozmiar 14, pojedynczy odstęp;
- Tytuły tabel, rysunków – Times New Roman, rozmiar 12. Tytuły tabel i wykresów zamieszczamy nad obiektami graficznymi.
- Spis literatury przygotowujemy na końcu artykułu według porządku alfabetycznego – czcionka Times New Roman, rozmiar 12.

3. Zapis literatury na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym)

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wpływ izolacji na samoocenie. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrów.
- Opis elektronicznego źródła: Nazwisko, I. (rok). Tytuł artykułu. Tytuł czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Wzór przygotowywania cytatów:

- Jeden autor: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Dwóch autorów: (Januszek, Sikora, 2008).
- Więcej niż dwóch autorów: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Powtórne cytowanie dzieła gdzie jest kilku autorów: (Sztompka i in. 2002).
- Cytowanie w jednym nawiasie różnych autorów: (Berger, 2010; Sztompka, 2002)
- Cytowanie kilku publikacji jednego autora: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Cytowanie publikacji za innym autorem: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Zasady recenzji

- Nadesłany artykuł jest sprawdzany pod względem formalnym: zgodności z wymogami edytorskimi i profilem czasopisma. W przypadku stwierdzenia zgodności z tymi wymogami, wysyłany jest do recenzji wewnętrznej. Dopiero po otrzymaniu pozytywnych recenzji wewnętrznych artykuł jest wysyłany do recenzji zewnętrznych. Recenzje są wystawiane przez dwóch niezależnych recenzentów.
- Wszystkie etapy recenzowania (zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne) mają charakter anonimowy (double-blind review process), co oznacza, że recenzent nie wie czyj tekst ocenia, a autor, nawet po przyjęciu artykułu do druku, nie zna tożsamości recenzentów.
- Artykuł, który jest pozytywnie zaopiniowany, trafia do redakcji i tam ostatecznie podejmuje się decyzje o umieszczeniu go w czasopiśmie.
- W czasopiśmie publikuje się artykuły, które charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym, są oryginalne i mają odpowiednią bazę teoretyczną i metodologiczną. Preferowane są szczególnie teksty cechujące się nowatorstwem zarówno w sferze teoretycznej, jak też empirycznej.
- Redakcja powiadomi autora pocztą elektroniczną o wyniku postępowania recenzyjnego i ewentualnym terminie ukazania się artykułu.
- Czasopismo ukazuje się dwa razy w roku.
- Redakcja zastrzega sobie prawo redagowania i skracania tekstów.

6. Prawa autorskie

- Nadsyłając tekst do publikacji Autorzy oświadczają, że są posiadaczami praw autorskich oraz że ani całe opracowanie, ani istotne jego części (w tym tabele i rysunki) nie są publikowane ani przesłane do publikacji w innym miejscu.
- Autorzy udzielają Wydawcy, reprezentowanemu przez Redakcję w osobie Redaktora Naczelnego, licencji na publikację artykułu.
- Treści publikacji są otwarte i dostępne dla użytkowników. Użytkownicy mogą czytać, kopiować, rozpowszechniać, drukować artykuł z czasopisma bez dalszej zgody autora lub wydawcy.
- Autorzy udzielają wszystkim osobom trzecim prawa do dowolnego korzystania z opracowania pod warunkiem podawania jego autorstwa i szczegółów bibliograficznych.
- Autor udziela Wydawcy czasopisma zgody na włączenie artykułów w międzynarodowych bibliograficznych bazach danych.
- Redakcja umieszcza imię i nazwisko, stopień naukowy, stanowisko, miejsce pracy, e-mail autora, streszczenie, słowa kluczowe, na stronie WWW wydania numeru.

Для авторів:

До друку приймаються статті українською, польською, російською та англійською мовами.

Структура тексту:

1. Інформаційна частина:

- Ім'я та прізвище автора (авторів) (шрифт Times New Roman, жирний, розмір 14).
- Назва статті (по центру, шрифт жирний, розмір 14, великі букви)
- Анотація статті (мовою статті -100-200 слів, англійською мовою – 200-250 слів, розмір шрифту 12)
- Ключові слова мовою статті та англійською мовою (5-10 слів, розмір шрифту 12)
- Текст статті
- Бібліографія

2. Текст:

- Текст статті 11 000 – 20 000 символів.
- Текст статті оформляється в редакторі Word для Windows у форматі *.RTF чи *.DOC.
- Поля сторінки по 2 см .
- Шрифт Times New Roman, розмір 14, одинарний інтервал.
- Шрифт таблиць – Times New Roman, розмір 12.
- Список використаних джерел вказується в алфавітному порядку – шрифт Times New Roman, розмір 12.

3. Оформлення літератури в кінці статті (в алфавітному порядку):

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrosc w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wplyw izolacji na samoocene. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrow.
- Оформлення електронного джерела: Nazwisko, I. (rok). Tytul artykulu. Tytul czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Оформлення цитат в тексті:

- Один автор: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Два автори: (Januszek, Sikora, 2008).
- Більше ніж два автори: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Повторне цитування джерела, в якому декілька авторів: (Sztompka i in. 2002).
- Цитування декількох джерел: (Berger, 2010; Sztompka, 2002).
- Декілька праць одного й того ж автора, виданих в одному році: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Цитування за посередництвом іншого автора: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Рецензування

- Надіслана стаття звіряється на відповідність формальним вимогам редакції, відповідність профілю журналу. За відсутності зауважень, стаття надсилається на внутрішнє рецензування. При позитивній рецензії стаття скеровується на зовнішнє рецензування. Рецензування здійснюється двома незалежними рецензентами;
- Усі етапи рецензування (як зовнішнє, так і внутрішнє) є анонімними (double-blind review process), що означає, що ні рецензент не знає автора тексту, ні автору, навіть при прийнятті статті до друку, не повідомляють про особу рецензента. Редакція, отримавши позитивні відгуки на статтю, робить остаточний висновок про її публікацію у журналі.
- У журналі публікуються статті, що характеризуються належним рівнем новизни, мають теоретичну та практичну значимість, відображають результати наукового дослідження автора.
- Редакція повідомляє автору електронною поштою результати експертної оцінки та черговість друку.
- Журнал виходить двічі на рік.
- Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати статті.

6. Авторські права:

- Надсилаючи текст до публікації, Автор підтверджує, що є власником авторських прав, і гарантує, що даний текст чи його частина (в тому числі таблиці і рисунки) не були опубліковані в інших виданнях чи надіслані до публікації до інших видань.
- Автори надають Видавцеві (Редакції в особі Головного редактора) право на публікацію статті.
- Зміст журналу є відкритим та доступним для користувачів. Користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати текст статті у журналі без додаткового дозволу видавництва чи автора.
- Автори надають третім особам право на вільне користування інформацією за умови дотримання правил цитування.
- Автор надає Видавцеві (Редакції) журналу згоду на включення статті до міжнародних бібліографічних баз даних.
- Редакція розміщує прізвище, ім'я, науковий ступінь, посаду, місце праці, електронну адресу автора, анотацію, ключові слова статті на сайті видання.